

EFOP-5.2.2-17 TRANSZNACIONÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

KUTATÁSI JELENTÉS

TRANSZNACIONÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK A FORRÁSVÍZ TERMÉSZETBARÁT EGYESÜLETNÉL

KÉSZÍTŐ

CSÓKÁS-SIMON ORSOLYA ÉS CSÓKÁS DEZSŐ

MEGRENDELŐ

FORRÁSVÍZ TERMÉSZETBARÁT EGYESÜLET

2018 ÉS 2020

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Tartalomjegyzék

1. Bevezető	2
2. Háttér	4
2.1. Társadalmi-gazdasági átalakulás.....	4
2.1.1. A posztindusztriális társadalmi átalakulás.....	4
2.1.2. Átalakuló szolgáltató szektor, átalakuló turizmus	5
2.1.3. Hátrányban, fejlődő térségben.....	9
2.1.4. Kedvezményezettek és kárvallottak	12
2.2. Kilábalás és továbblépés	15
2.2.1. Megoldási lehetőségek: hálózatépítés	15
2.2.2. A bevonás lehetőségei és típusai.....	17
2.3. A hálózat szereplői	21
3. A kutatásról	23
3.1. Kutatási kérdés	23
3.2. Módszertan és a kutatás operatív megvalósítása	24
4. Eredmények	29
4.1. Válaszadók demográfiája	29
4.2. Elemzés: általános helyzetkép	36
4.3. Elemzés: többváltozós vizsgálatok	41
5. Összegzés és kitekintés	49

1. Bevezető

A világgazdaság, ezen belül a magyarországi nemzetgazdaság is gyökeres átalakulásokon ment keresztül az utóbbi három évtizedben, és ez a gyökeres átalakulás jól megragadható a posztindusztriális gazdasági átmenet fogalmával, amely során az ipari termékek termelése átadja a helyet a szolgáltatások előállításának, a tudás és az információ pedig nagyobb értékre tesz szert, mint a pénz- és vagyontőke. A gazdasági alrendszeren belül a mezőgazdasági termelés szerte a világon egyre hatékonyabbá és intenzívebbé válik, ezért annak ellenére nem igényel munkaerőt, hogy a termelés volumene egyre növekszik. Az ipari termelés a globális térben is átalakul, a relevanciája összességében eltölpül a szolgáltatásoké mögött, és összességében az ipari termelés a szolgáltatás-szektor beszállítójává válik csupán, miközben a termelési láncok megnyúlnak, és a termelés túlnyomórészt fejlődő országokba helyeződik át. A szolgáltatás-szektor nagyon széles körét képezi a gazdasági alrendszernek; beszélhetünk infokommunikációról, oktatásról, gyógyászatról, ám mindezek köréből a turizmus egy jelentős szerepet hasít ki. A turisztikai szektor azért is számít egyedülállónak ezek köréből, mert földrajzi meghatározottsággal rendelkezik (míg a többiek nem, vagy kevésbé), és azt igényli, hogy a szolgáltatás fogyasztója „helybe jöjjön” – ellentétben például a majd' minden térségben, egyenlő minőségben hozzáférhető oktatási, kommunikációs, vagy egyéb szolgáltatásokkal. Ám különbözik a többiektől a turizmus olyan téren is, hogy a szolgáltatások széles spektrumát foglalja vagy foglalhatja magában: vendéglátást, gyógyászatot, oktatást, szálláshely-szolgáltatást, sportszolgáltatásokat, és még számos más. Így összességében a turizmus számos olyan térségben válhat a gazdasági fejlődés motorjává, amely egyébként szerény adottsággal leírható csak.

A turizmus azonban nem csupán áldás egy adott térség számára, de lehet átok is. Az utóbbi években egyre gyakrabban használt kifejezés például az "overtourism", vagy "túlzott turizmus", amely - sok nemzetközi példa mutatja, a klasszikus mintát talán az olaszországi Velence példája szolgáltatja - egy önmagát fölfaló és a környezetet kizsákmányoló, kiüresítő folyamattá alakul át. Nemcsak a környezetre, hanem magára a folyamatra is visszaható jelenségről van szó: hiába sikerült Hollókő-t külsőre meghagyni olyannak, mint kétszáz esztendővel ezelőtt volt, a húsvéti ünnepekkor egyáltalán nem a kétszáz évvel ezelőtti arcát mutatja, hiszen egy olyan elem került be a képletbe, ami korábban sosem volt ott: mi magunk, turisták. A turizmus - tartja a szakirodalom - rombolja azt az idillt, ami épp az alapját képezte a turizmusnak. Ezekről a példákról sokat beszélnek napjainkban, de ennél sokkal kevesebbet egy másik típusú problémáról, nevezetesen arról a problémáról, amelyet a társadalom számára okoz, és amely problémákra ugyanakkor megoldást is tudna kínálni. A turizmus - más szolgáltatásokhoz hasonlóan - ugyanis nem igényel olyan jellegű tőkekoncentrációt, mint az ipari termelés, és ezért egy, a közös jót szolgáló, gazdasági termelékenységét katalizáló lehetőséggé tud válni. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a magára hagyott turizmus súlyos egyenlőtlenségeket is teremthet. Hiába alkalmas arra, hogy egyes régiók átlagos fejlettségi szintjén minőségileg emeljen, rengeteg embert képes kirekeszteni ezekből a pozitív folyamatokból, akik így csak a fonákját látják az átalakulásnak.

A projektünk célja annak feltérképezése, hogy milyen szintű és területen történő közösségi beavatkozások által lehet javítani azt, hogy a szolgáltatás-szektorra alapozott fejlődő térségekben a gazdasági fejlődés vívmányai egyenlően oszoljanak meg a térség lakóinak köréből. Azt vizsgáljuk, hogy milyen közösségi erőfeszítések eredményeként lehetséges a fejlődést inkluzívvá tenni. Ezen belül is, célunk, hogy az önkormányzati és civil szervezetek

hálózatba szervezésével létrejöttével történő, olyan közösségfejlesztési szolgáltatást dolgozzunk ki a meglévő nemzetközi példák alapján, amely eredményeképp azoknak a felzárkóztatása történhet meg, akik az említett fejlődési folyamatból egyáltalán nem, vagy csak minimális mértékben részesülnek. A kérdés legfőbb aspektusait az alábbi témacsoportok jelentik: 1) Egyenlő esélyű hozzáférés megteremtése 2) hátrányos helyzetűek diszkriminációjának megszüntetése 3) humáninfrastruktúra és humán szolgáltatások fejlődése 4) helyi/regionális identitás, "valahova tartozás" kialakulása 5) tudásalapú társadalom kialakulásának támogatása 6) értékteremtés fontosságával kapcsolatos érzékenyítés. Számos nemzetközi példa mutatja, hogy a régió egyes önkormányzati és civil szereplői-szervezetei alulról szerveződően képesek lehetnek kialakítani olyan jól működő hálózatokat, amelyek összességében a teljes térségnek, illetve annak hátrányos helyzetű közösségeinek is hasznára váltak. Projektünkben ezeket a megoldásokat szeretnénk feltérképezni, és a későbbiekben saját munkánkban alkalmazni.

Jelen tanulmány ehhez a munkához kíván tudományos-szakmai alapként szolgálni. A tanulmány célja feltérképezni, hogy miként hat a Közép-Kelet európai régiók fejlődő perifériális (vidéki) térségeiben a szolgáltatószektor megjelenése, az élet mely területein és milyen társadalmi konfliktusokat eredményez, a résztvevők milyen attitűdökkel rendelkeznek a téma kapcsán, illetve végül, de nem utolsósorban, hogy látszik-e társadalmi érzékenység kibontakozni abban az irányban, hogy e felmerülő problémák felszámolására közösségi és önkéntes erővel, a kidolgozott és már létező megoldások mentén lépéseket tegyünk. Összességében tehát a jelen tanulmány egyfajta megalapozó megvalósíthatósági tanulmányként értelmezhető azokhoz a jógyakorlatokhoz és javaslatokhoz, amelyeket a projekt következő lépésében dolgozzunk majd ki. Nem titkolt szándékunk felmutatni, hogy a magyarországi és Közép-Kelet európai társadalmi valóság olyan szunnyadó, jelenleg kiaknázatlan közösségi erőforrásokkal rendelkezik, amelyek becsatornázásával sokat lehetne javítani azon, ahogyan az egyes fejlődő térségeken belül a gazdasági fejlődés vívmányai megoszlanak. Jelen tanulmány nemzetközi kontextusban vizsgálódik, célja kifejezetten a tágabban értelmezett régió lehetőségeinek feltárása, amely lehetőségek kapcsán egy fontos felmerülő potenciált épp a hosszú távú nemzetközi együttműködés jelent.

A tanulmányban a fenti célok megvalósulása érdekében áttekintjük a gazdasági szerkezetváltozás legfontosabb sajátosságait, bemutatjuk, hogy ezen belül is különösen a turisztikai szektoron belül milyen fő, jellegzetes változások történtek az utóbbi két évtizedben. Ezt követően összefoglaljuk, hogy milyen egyenlőtlenségeket képes létrehozni a szolgáltatószektor fejlődése egy-egy meghatározott régióon belül. A tanulmány elméleti és szekunder adatelemző részének zárásaként bemutatjuk, hogy milyen közösségi-hálózati megoldások léteznek a tág értelemben vett konfliktusok, gazdasági-társadalmi problémák megoldására. A tanulmány második felében saját primer, négy országra kiterjedő nagymintás nemzetközi survey adatfelvételünk eredményeit bemutatva demonstráljuk a turizmussal kapcsolatos közösségi attitűdöket, illetve a civil közösségfejlesztési és hálózatosodási potenciált a négy országban.

2. Háttér

2.1. Társadalmi-gazdasági átalakulás

2.1.1. A posztindusztriális társadalmi átalakulás

A nyugati gazdaságok gyökeres átalakuláson mentek keresztül az elmúlt fél évszázadban, amelynek volumene az azt megelőző háromszáz év változásaival ér csak fel. Amíg az emberi társadalmak gazdasági alapjait a letelepedett életmód kezdetét követően, évezredekön keresztül a mezőgazdasági termelés határozta meg, addig az ipari forradalmak következtében ennek a gazdasági szektornak a hatékonysága megsokszorozódott és egyre kevesebb munkaerőt igényelt az alapvető létszükségletek kielégítése. Ez a folyamat ráadásul nemcsak a nyugati világra jellemző, de történelmi léptékben viszonylag kis időeltolódással az egész világon lezajlott. Az ipari forradalom nemcsak azt jelentette, hogy a mezőgazdasági termelés hatékonyabbá vált, hanem azt is, hogy olyan eszközök, termékek jelentek meg, amely az élet számtalan más aspektusát is forradalmasították, és teljesen újfajta igények megszületéséhez járult hozzá, gyökeresen átalakítva a civilizáció életét. Amíg azonban e folyamat több száz évig tartott, az elmúlt fél évszázadban egy újabb átalakulás ment végbe. Az átalakulás Nyugat-Európában és Amerikában organikusabban történt, míg Közép-Kelet Európában, és általánosságban a teljes poszt-szovjet világban, a keleti blokk felbomlásának következtében sokkal intenzívebben, földcsuszamlás-szerűen történt. A globalizáció ennek a folyamatnak az egyik velejárója: míg a mezőgazdasági termelés hatékonysága tovább növekedett, az ipari termelés jelentős arányban racionalizálódott és áttevődött az akkoriban fejlődőnek nevezett világrész egyes országaiba. Az ipari termelés hatékonysága is rendkívüli módon növekedett, és ez olyan új szektor megerősödéséhez vezetett, amelyen korábban csupán kiegészítő funkciót látott el a gazdaság szerkezetében.

A posztindusztriális gazdaság jelentése, hogy az ipari termelés helyett a szolgáltatószektor válik a gazdaság fő ágazatává, és az ipar ennek a szektornak a "beszállítói" funkcióit látja el csupán. Ennek következtében a gazdaság földrajzi szerkezete, és a munkaerőpiac is gyökeresen átalakul. A mezőgazdasági termelésre épülő, például feudális rendszerekben a gazdasági termelés szétterjedt képet mutat, hiszen alapját a föld képezi. Ezzel szemben az ipari termelés koncentrációt igényel, és ez éppúgy jelenti a tőke koncentrációját, mint egyfajta földrajzi koncentrációt, hiszen az ipari létesítmények központi elhelyezkedésűek a földrajzi térben, és igénylik a munkaerő koncentrációját is. Mindezzel szemben a szolgáltatószektor koncentráltságára sokkal kevésbé földrajzi értelemben, mintsem társadalmi értelemben lehet gondolni: ez a szektor az egyes emberekhez kötődik, így ott van nagyobb mértékben jelen, ahol a népsűrűség is nagyobb. Ez egyfelől elmozdulást jelent az ipari termelés szigorú koncentráltságától, másfelől azonban kihívás is, mivel önmagában hiába jelent decentralizációt, ezt csak annyiban teheti, amennyiben a társadalom tagjainak közelében marad. A szolgáltatószektor így lehetőség, de kihívás is a gazdaságilag hátrányosabb helyzetben lévő régiókban élők számára. A Közép-Kelet európai gazdasági átalakulás tehát karakteresebben volt tetten érhető az államszocialista rendszerek bukásával, mivel a fenntarthatatlanul működő állami ipari létesítmények a rendszerváltások következtében nagyon hirtelen, alig egy-két év alatt épültek le szinte teljesen, hogy utat nyissanak az új szektor erőteljesebb megjelenéséhez és elterjedéséhez. Ez kifejezetten látványosan ment végbe a turisztikailag kiemelt régiókban, új lehetőségeket biztosítva a helyben élők számára.

A posztindusztriális társadalom-kifejezés Daniel Bell 1974-es tanulmányához kötődik (eredeti címe: *The Coming of Post-Industrial Society*), amelyet a szerző egy összetett folyamatként jellemez, amely az élet számtalan területén jelentkezik, és erős összefüggésben áll a technológiai fejlődéssel. A szerző egymástól elkülönítve vizsgálja a társadalmat és gazdaságot, mivel érvelése szerint, bár ezek a gyakorlatban erős kölcsönhatási viszonyban állnak egymással, alapvetően önálló struktúrák. Ez a fajta különválasztás azért lehet előremutató, mert segít annak a belátásában, hogy a gazdasági termelés a technológiai fejlődés következtében olyan átalakulásokon megy keresztül, amely megváltoztatja annak a szerkezetét a klasszikus kapitalista szerkezettől, és a társadalmi berendezkedéstől nagyrészt függetlenül hoz létre új gazdasági struktúrát. Noha ennek az elméletnek a belátása kihívásokkal jár, azért jellemezhető mégis gyakorlatilag is relevánsnak, mert rámutat arra, hogy a posztindusztriális társadalmakban nem a pénzügyi tőke az, ami meghatározza a gazdasági életet, hanem egyre inkább a tudás és az információ. Ez azt jelenti, hogy a napjainkban kibontakozó gazdasági rendszerben kevésbé működnek azok a hagyományos transzferek, amelyek a kapitalista gazdaságokban meghatározók voltak: így például egy olyan tőketípus (a humántőke, a tudástőke) válik a társadalmi struktúra befolyásoló tőkefajtajává, amely nem örökíthető, vagy legalábbis nem olyan egyszerűen, mint a pénz vagy a vagyontárgyak. Ezzel párhuzamosan azonban sok esetben és sok aspektusból szinte veszteség nélkül másolható (gondoljunk csak a szellemi tulajdonjogokkal kapcsolatos vitákra). Mindezek az elméletek azért fontosak, mert rámutatnak arra, hogy szegény és gazdag közötti különbségek, illetve a hátrányos helyzet sem elsősorban gazdasági vagyontárgyakban mérhető, hanem egyre inkább az információhoz és a tudáshoz való hozzájutás lehetősége az, ami a társadalmi egyenlőtlenségek legfőbb motorja. Sokan gúnyos kritikával illetik az olyan fejlesztési akciókat, amikor gyakorlatilag rendes közművekkel sem felszerelt háztartások számára biztosítanak szélessávú internetet – mondván, a szennyvízcsatornának kellene inkább előnyben részesíteni. A fenti elméletek alapján azonban a helyzet épp, hogy fordított, és az információ, a tudás az, aminek elsőbbsége ad, mert olyan alapvető igények kielégítésére ad lehetőséget, amely mellett a szennyvízcsatorna létének fontossága eltölpül. Azóta az elmélet élő valósággá vált: informatikai rendszereken keresztül jutunk hozzá sok esetben még az ivóvízhez is, internet híján nem tudunk ügyet intézni, tanulni, közlekedni, tájékozódni sem. Az információhoz való hozzá nem férés nagyobb csapás ma bárki számára, mint a hitelképtelenség, mert enélkül a remény is elveszik nemcsak az előbbre lépéshez, de még a status quo fenntartására is.

A szolgáltatószelektort meghatározza az, hogy az információra és a kommunikációra (illetve ennek elegyére, az infokommunikációs rendszerekre) épít és arra támaszkodik. A világ legsikeresebb és legnagyobb hatalommal bíró szervezetei, cégei nem földeket, ingatlant, olajat vagy gyárat, hanem tudást, információt birtokolnak, és ezeket a kommunikációs csatornákat szervezik meg. Nemcsak a Microsoftra, a Facebookra, a Google-re kell gondolni, hanem az olyan, egy-egy szolgáltatószelektoron belüli tevékenységi formát globálisan megszervező rendszerekre, mint a vendéglátás kapcsán a Booking vagy az AirBnB, vagy épp a városi közlekedés kapcsán az Uber és a Lyft. Ezek a cégek voltak az egyik legfontosabb letéteményesei annak, hogy a turizmus a világon az elmúlt években korábban soha nem tapasztalt, óriási mértékben növekedett.

2.1.2. Átalakuló szolgáltató szektor, átalakuló turizmus

A turizmus, a fentiekben leírt folyamatokkal párhuzamosan, és részben ezek következtében, nemcsak volumenét tekintve nőtt, hanem gyökeresen át is alakult. Míg a modern kor előtt a

turizmus jóformán nem létezett, a 19. század végének polgárosodási folyamatai következtében, majd a második világháborút követő történelmi időszak folyamán a turizmus főként a passzív pihenés egyik lehetséges válfajaként működött (gondoljunk csak az országon belüli, vagy a közeli országokba történő üdülési turizmusra), vagy épp a gyakorlati oktatás egyik lehetőségeként tekintettek rá (például a külföldi kulturális intézmények meglátogatását jelentette). A népesség tehetősebb része távolabbi üdülési célterületeket választott magának, míg a kevésbé tehetőseknek be kellett érniük közelebbi célpontokkal. A modern kor 3×8-as szabálya alapján (munka, pihenés, szórakozás) jól kiszámítható módon, elkülönített időzítése volt az üdülésnek, amely a turizmus egyik legfőbb céljaként fogalmazhatunk meg tehát. A 20. század végéhez közeledve, a Millennium tájékán és azt követően a turizmus ezen legfontosabb céljai jelentős mértékben növekedtek, és ez a növekedés a mai napig tart. A spektrum bővülésének okai az alábbiak szerint csoportosíthatók:

- Politikai változások és a hidegháború vége: A 20. század második felében kibontakozó és négy évtizeden keresztül fennálló világrend alapját a két nagy globális pólus, a USA-fémjelezte piaci kapitalista demokráciák, illetve a Szovjetunió-fémjelezte államszocialista rendszer ellentéte képezte. A két világ között fennálló vasfüggöny 1900-as évek végén történő leomlása azt is jelentette, hogy az országok közötti mozgás sokkal szabadabbá vált (ha nem is minden viszonylatban, és ha a mozgás jogi lehetőségét nem is követték tényleges társadalmi folyamatok). Ehhez a folyamathoz járult hozzá Európán belül az Európai Unió folyamatos bővülése, amely szisztematikusan számolja fel az európai polgárok mozgásának mindenféle akadályát.
- Globális gazdasági változások: Az 1970-es évektől datálható gazdasági globalizáció azzal járt, hogy a termelési folyamatok szétszóródtak a világban. Anélkül, hogy ezen gazdasági folyamatokat részletesen bemutatnánk, elmondható, hogy a gazdasági termelés globalizációja nem elképzelhető emberek mozgása nélkül. Ennek következtében a nemzetközi és interkontinentális üzleti turizmus a turisztikai ágazat egyre meghatározóbb részét teszi ki. A globális cégek nemcsak termelési folyamataikat, hanem emberi erőforrás-fejlesztési feladataikat, üzleti tevékenységeik emberi vonatkozásait is a globális térben szervezik, és a nemzetközi utazásokon részt vevő munkatársaik nagyon hasonló módon viselkednek gazdasági szempontból, mint az üdülőturisták: keresletet jelentenek a turisztikai-vendéglátó szolgáltatásoknak, utaztatással és a célterületen fogyasztást generálnak számos más szolgáltatásra is.
- A posztindusztriális gazdasági átalakulások: A korábbiakban bemutatott posztindusztriális gazdasági átalakulás a globális aspektusokon kívül is nagymértékben járul hozzá a turisztikai szektor átalakulásához. A szolgáltatószektor megerősödése önmagában is a turisták lehetőségeinek körét bővíti, és önmagukban is hozzájárulnak a turizmus bővüléséhez, a turisták számának növekedéséhez.
- Kommunikációs forradalom: Az emberi kommunikáció a 20. század utolsó évtizedeitől kezdődően olyan alapvető változásokon ment keresztül, hogy a forradalomként való címkézése egyáltalán nem számít elrugaszkodottnak. A kommunikációs forradalom két úton is jelentős hatást gyakorol a turizmusra: egyfelől a megnyíló és globálissá váló kommunikációs csatornákon sokkal több információ áramlik a potenciális turistákhoz, felkeltve az érdeklődést meghatározott turisztikai desztinációk iránt és megkönnyítve az utazás-szervezést, annak minden aspektusából. Mindemellett a kommunikációs forradalom lehetővé teszi a rugalmas munkavégzést és a távmunkát. Jóllehet a távmunka intézménye még gyermekcipőben jár, azok, akiknek ilyen

rugalmas munkavégzésre adott a lehetősége, hatalmas keresletet jelentenek a turisztikai desztinációk különböző szolgáltatásai számára

- A turizmus belső intézményesülése: A fentiekkel összefüggésben és jórészt ezek folyamányaként a turisztikai szektor erős intézményesülési folyamaton ment keresztül. Létrejötték azok a fórumok és intézmények, amelyen keresztül az utazás előre kiszámíthatóvá és tervezhetővé, és ami még fontosabb: teljes mértékben személyre szabhatóvá válik, nagyban megkönnyítve a turisták szervezési feladatait, hozzájárulva turisták jóllétéhez és ezen keresztül a tömeges turizmushoz.

De milyen jellegzetességekkel írható le az átalakuló turizmus, a turizmus 21. századi és egyre inkább kiteljesedő változata? Ennek kapcsán négy, ezen a helyen releváns aspektust szokás kiemelni.

- Az élmény meghatározó szerephez jut: A legfőbb lehetőség a turizmus átalakulása kapcsán, abból következik, hogy egyfelől hatalmas mértékben nőtt a turisták száma, főként a kiemelt turisztikai desztinációkban, másfelől pedig az új eszközök lehetőséget teremtenek az utazás személyre szabásához. E két változás miatt egyre fontosabbá válik a fogyasztók számára, hogy a látványosságok pusztá megtekintése helyett testközeli élményeket szerezzenek. Ez következik a posztmodern értékekből is, amely a klasszikus modern értékek helyett (anyagi stabilitás, kiszámítható életvitel, autó-ház-család, munka-szórakozás-pihenés egyensúlya, és így tovább) a szokatlanság, a benyomás-szerzés, az intenzív élmények, a kreativitás válik dominánssá - ezek az értékek önmagukban is megjelennek a turizmussal kapcsolatban.
- Aktívan töltött szabadidő a központban: A fentiekből következően aztán egyre kevésbé a munka fáradalmainak kipihenése, és sokkal inkább az aktivitás kerül előtérbe. Ez ugyanakkor nem csupán kulturális változások eredménye, hanem a gazdasági átalakulásának is, amely egyre kevesebb munkavállaló számára teszi szükségessé a fizikai munkavégzést: a posztindusztriális gazdaságban a hatalmat a különböző szolgáltatások veszik át, amelyeken belül sokkal kisebb a szükség a fizikai erőfeszítésre a munkavállalók részéről (mint például a feudális rendszerek mezőgazdasági munkája vagy a 19-20. század iparában), és az ülő-, szellemi munka válik meghatározóvá, amelynek a passzív pihenés helyett az aktivitás válhat ellenpontjává.
- A látványosságok helyett a helyi kultúra és társadalom megismerésének fontossága: Az élményszerzés fontosságának, illetve a tömegturizmussal szembeni ellenérzések következtében megnőtt az igény arra, hogy megismerjük egymást, tanuljunk egymástól, s ez az igény fokozottan jelentkezik a belföldi és nemzetközi turizmusból is. Az utazók szeretnék sokkal mélyebb, testközeli ismereteket szerezni a meglátogatott hely tág értelemben vett kultúrájáról, gondolkodásmódjáról.
- Komplex szolgáltatások megjelenése: Azzal párhuzamosan, hogy a turizmus egyre többszereplős üzletgá válik, és a turisták maguk is egyre sokfélebb társadalmi csoportokat, illetve úticéllal leírható csoportokat jelentenek, akik ráadásul összetett élményeket kívánnak szerezni útjaik során, a turisztikai desztinációkon is egyre többféle igény kielégítésére való, komplex szolgáltatások jelennek meg. Ez a desztinációk számára azért jár előnnyel, mert így a turizmus egy-egy régió gazdasági húzóágazatává képes kinőni, ahogyan azt láthatjuk mind regionális és országos, mind pedig nemzetközi példák kapcsán is: sok európai ország esetén jellemző, hogy gazdaságuk egyre meghatározóbb része támaszkodik a nemzetközi turizmusra.

Ugyanez országon belül maradva, egyes, kifejezett turisztikai (mikro)régiók kapcsán is elmondható.

2.1.3. Hátrányban, fejlődő térségben

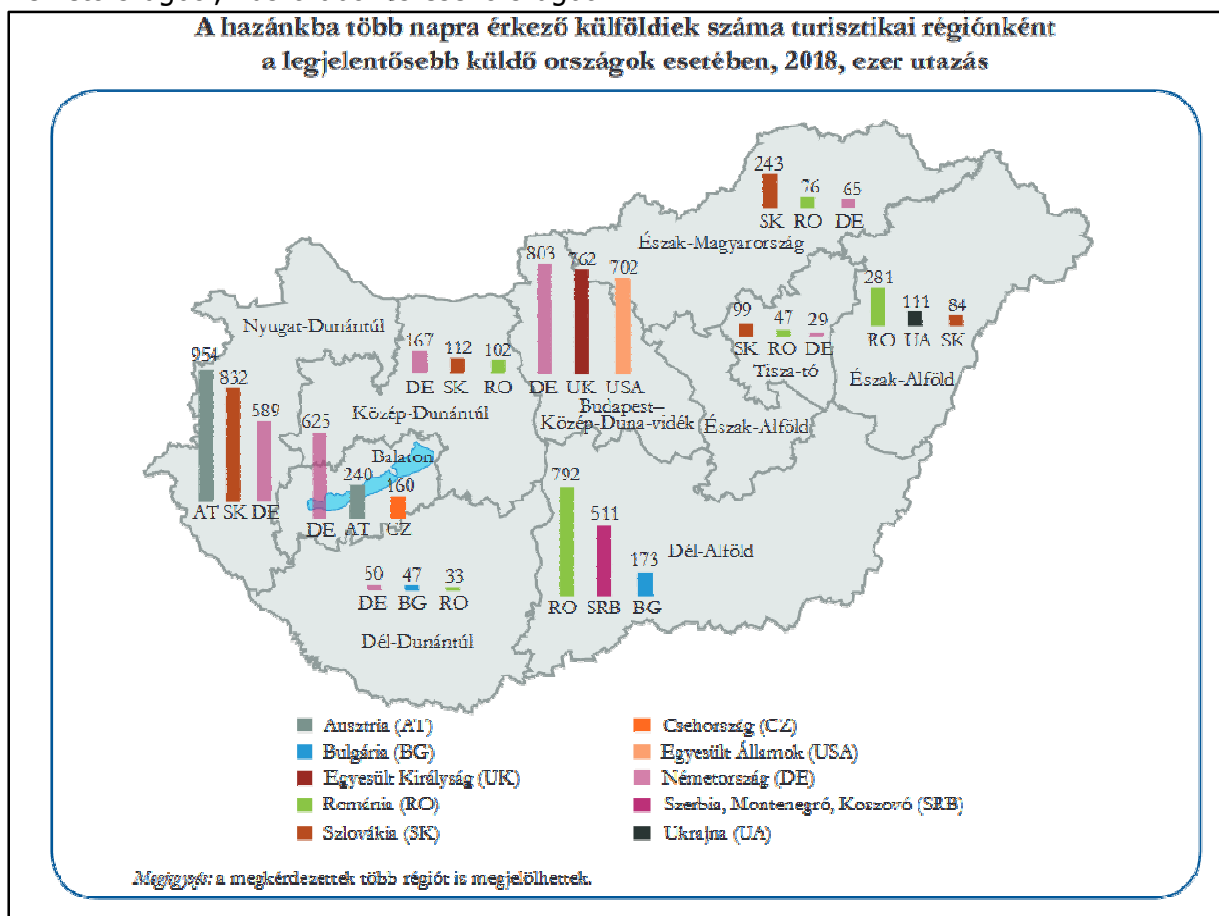
A gazdasági-társadalmi átalakulásnak, mint azt az előbbieken megjegyeztük, még akkor sem csak előnyös következményei vannak, ha egy adott régió társadalmának átlaghelyzetét javítja. Fokozottan igaz ez a posztindusztriális átalakulásra, a szolgáltatászektor térnyerésére, és általában a turizmus iparág átalakulásra. A társadalmi távolságok nem megfelelő társadalmi-jogi környezetben növekednek, sőt, a társadalmi távolságok növekedésének új dimenziói, új aspektusai nyílnak meg. Amíg adott esetben korábban, főként az államszocialista rendszerekben a munkaerő-piaci helyzet vagy a munkajelleg, esetleg a politikai hatalmi pozíció vagy az alternatív pénzkeresési lehetőségek termelték ki a társadalmi különbségeket, vagy a kapitalista rendszerekben a pénztőkével való rendelkezés, addig a posztindusztriális társadalmakban a különbségeknek új formája jelenik meg. A gazdasági-anyagi tőke mellett megjelenik a tudás és ettől megkülönböztetendő módon az információ, amely elválasztja egymástól a társadalmi csoportokat, meggátolva a lemaradókat abban, hogy a gazdasági lehetőségekkel élni tudjanak, a változások pozitív hozadékaiból és a gazdasági fejlődés eredményeiből profitálni tudjanak. Így aztán nem csupán kimaradókká, hanem egyenesen leszakadókká válnak, mert elmegy mellettük a világ, elmegy mellettük a társadalom. A tudás és az információ fogalmait elsősorban azért van szükség elkülöníteni, mert rendelkezhet úgy valaki tudástőkével, hogy nincs hozzáférése egy adott területen fontos és releváns információkhoz, és fordítva.

A sokat emlegetett tudás alapú társadalom úgy függ össze a posztindusztriális gazdasággal, hogy a szolgáltatászektor megerősödésével a szellemi munka nyer tért a fizikaival szemben, és azok tudnak leginkább érvényesülni, akik felvértezik magukat azokkal a képességekkel és készségekkel, amelyek a gazdasági szektor működtetéséhez szükségesek. Így a végzettség, a képességek és készségek egyre nagyobb szerephez jutnak. Másfelől, az információ egy, a tudástól megkülönböztetendő kategóriaként azt jelenti, hogy naprakész, a társadalmi környezetről való ismeretekkel és az infokommunikációs megoldások széles skálájának ismeretével kell rendelkezni: a környezet olyan mélyreható és aktuális ismeretére van szükség, amivel mások nem rendelkeznek. Így tehát a tudás egy adott területen sokak által birtokolt ismereteket jelent, míg az információ olyan tőkeforma, amelynek a másokkal szembeni birtoklása emeli ki a birtokost a társadalmi környezetéből. Egy szálláshelyszolgáltatással kapcsolatos példával: a vagyontárgy (ingatlan) birtoklása önmagában nem elég, és csak annyiban jelent értéket, amennyiben sikerül kiadni. Ehhez mindenképp rendelkezni kell a szolgáltatásokkal kapcsolatos tudással és készségekkel, ám szükséges a naprakész információk birtoklása a turizmus helyzetéről és trendjeiről, a vendégek új elvárásairól, illetve profi szinten kell tudni használni az infokommunikációs eszközöket (adott esetben online platformokat), tudni kell használni a fénykép-és videószerkesztő szoftvereket, és így tovább. Aki ezekkel az tudás- és információ tartalmakkal nem rendelkezik, könnyen a vesztes oldalon találhatja magát, még akkor is, ha az anyagi helyzete nem errefelé mutat (adott esetben ugyanúgy van kiadó háza, mint az előbbi csoportnak).

Fejlődő térségben különösen nagy társadalmi konfliktusokat okoz a fejlődés maga, amennyiben annak vívmányai nem egyenletesen oszlanak meg a társadalomban vagy helyi közösségekben. A társadalmi konfliktusok négy fő típusát szokás megkülönböztetni (ezek 1) személyes ellentétek 2) kulturális különbségek 3) érdekütközések 4) társadalmi változás), s látható módon a társadalmi változás önmagában is ennek a listának fontos alkotóelemét képezi - nem véletlenül. Amellett, hogy a társadalmi változás (és így például a fejlődés) kulturális különbségeket is okoz áttételesen, illetve az érdekcsoportok helyzetének

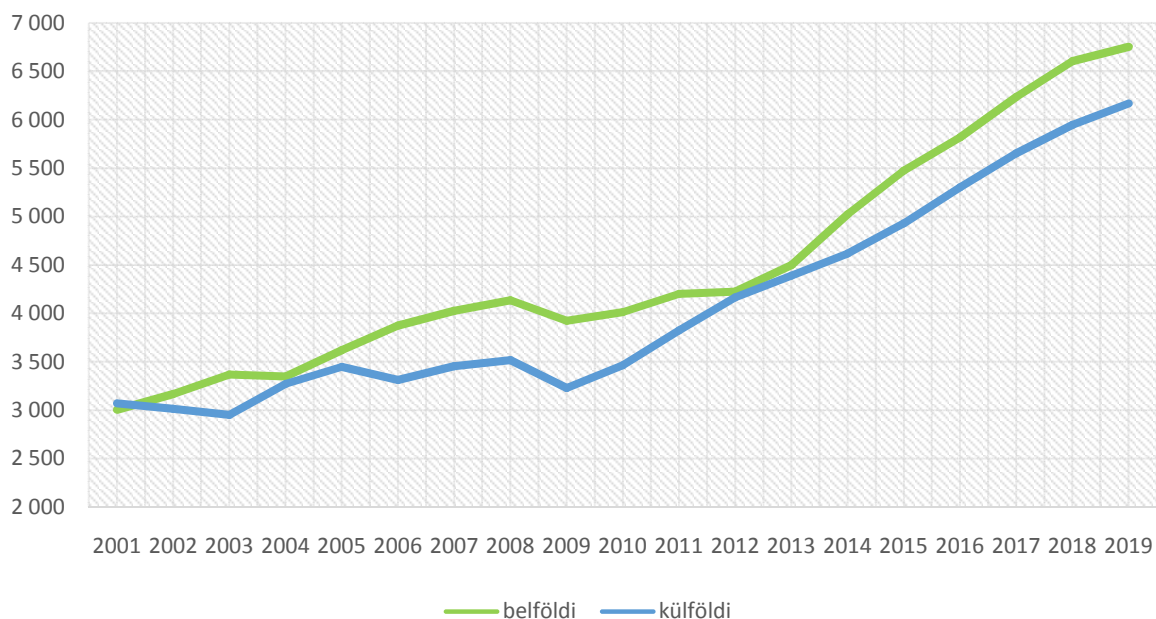

megváltoztatásával, új érdekkörök létrehozásával az érdekütközésekhez, illetve természetesen a személyes ellentétekhez is erős hatást fejt ki a konfliktusokra, ön maga erejénél fogva, közvetlenül is hozzájárul ehhez. A társadalmi változás ugyanis azt jelenti, hogy megváltozik a teljes társadalmi struktúra. Ha maradunk a szolgáltatás-szektor térnyerésének példájánál, a posztindusztriális gazdasági-társadalmi fejlődésénél, azt tapasztalhatjuk, hogy a turizmus megnövekedett volumene új szerepek létrejöttéhez járult hozzá. Amint az az ábrán is látható, Magyarországon 2001-2019 között mind a belföldi turisták száma, mind a külföldieké több, mint megduplázódott, s így a turisták száma a nem egész két évtized alatt több, mint megnégyszereződött. Ráadásul a vendégéjszakák száma nem ilyen, hanem nagyobb arányban bővül: egyre több turista tölt el egyénileg is egyre több időt az ország egyes régióiban. 2018-as elemzésében a KSH bemutatja, hogy a belföldi turizmusból a Balaton-régióban például 16 millió napot töltöttek el a turisták összesen, a külföldiek régióba tett látogatásainak száma pedig meghaladja az egymillió utazást csak Németországból, Ausztriából és Csehországból.

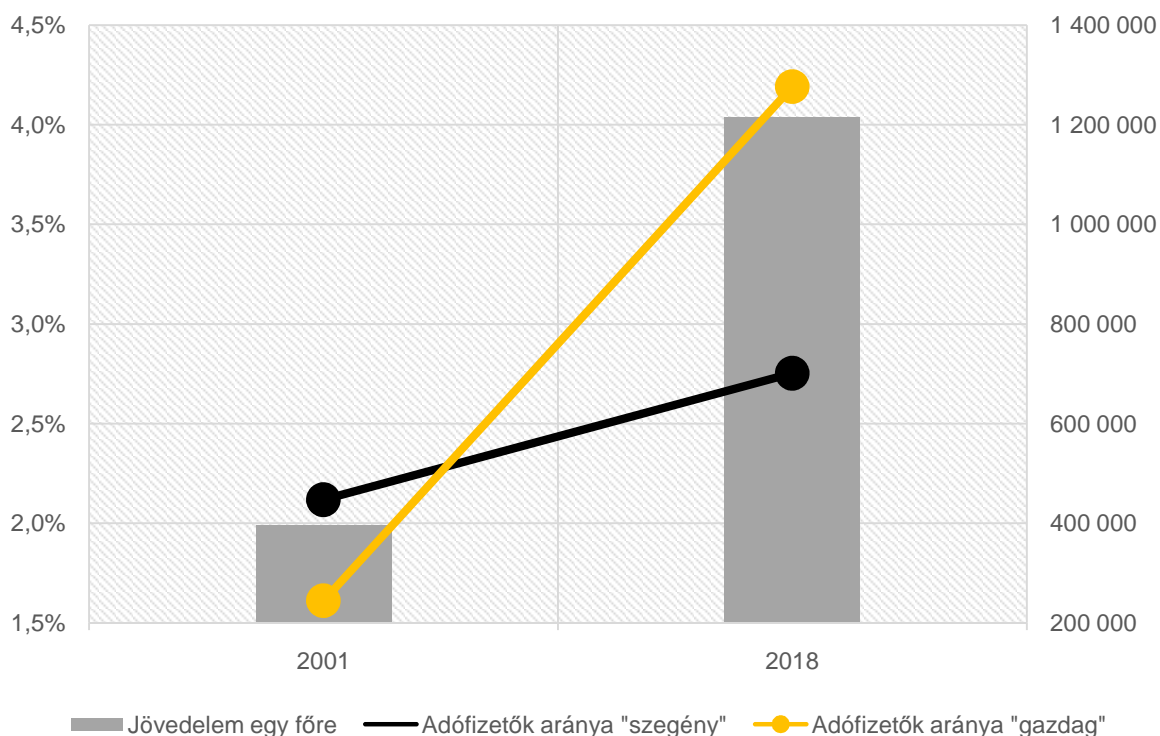

Forrás: KSH (<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jeltur/jeltur18.pdf>)

A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma Magyarországon 2001-2019 (ezer vendég)

Jövedelmi helyzet javulása és a társadalmi egyenlőtlenségek növekedése a Balaton kiemelt üdülőkörzet példáján (2001-2018)

Megjegyzés: az oszlopdiagramok a nominálértéken számolt, egy főre eső SZJA-alapot képező jövedelmet mutatják (jobb tengely). A vonaldiagramot két véletlenszerűen kiválasztott jövedelmi csoport népességén belüli aránya alkotja (bal tengely). 2001 esetén „szegény”: 900.001-1.000.000 Ft éves jövedelem; „gazdag”: 2.500.001 – 5.000.000 Ft éves jövedelem. 2018 esetén „szegény”: 1.500.001 – 1.800.000 Ft éves jövedelem; gazdag: 5.000.001 – 10.000.000 Ft éves jövedelem. Az inflációt követve (kb. 100%-os infláció 2001-2018 között – KSH), a két „szegény” és „gazdag” kategória hozzávetőlegesen ugyanazt a két társadalmi csoportot reprezentálja. **Adatforrás:** NAV (teir.hu). Saját szerkesztés.

A bemutatott folyamatoknak köszönhetően a turizmus számos helyi társadalom első számú megélhetési forrássá vált, és teljes települések lehetőségeit, kilátásait változtatta meg pozitívan a többi típus mellett az üdülturizmus is - a Balaton régió ennek ékes példája lehet. Statisztikailag is kimutatható módon, az átlagjövedelmek az inflációt meghaladó mértékben, ugrásszerűen növekedtek ezeken a helyeken, amelyet igazi sikertörténetként könyvelnek el sokan. A helyben lakók és a helyi környezetet jól ismerők számára is egyértelmű azonban, hogy ez nem jár az egyenlőség növekedésével, és így láthatóvá válik, hogy a társadalmi változás - kezelés, közösségi/társadalmi beavatkozás nélkül - hogyan járul hozzá közvetlenül is a társadalmi konfliktusok és feszültségek növekedéséhez. A jövedelmi helyzet változásait vizsgálva a Balaton kiemelt üdülőkörzet példáján (a NAV adatai alapján) például híven demonstrálható, hogy nominálértéken jövedelmek - a 2001-2018 közötti időszak vonatkozásában - megháromszorozódtak, miközben az infláció miatt a forint értéke "csak" megfelelődként. Ez tehát azt jelenti, hogy a régióban a reálkeresetek - az átlagukat tekintve - az inflációt jóval meghaladó mértékben javultak. Ha azonban egy-egy, tetszőlegesen választott jövedelmi csoport arányának változását látjuk, egy nyíló ollót vélhetünk felfedezni: nemcsak az átlagjövedelmek, hanem az egyenlőtlenségek is nagymértékben növekedtek ebben az időszakban. És jóllehet az ábrán csak egy kiragadott példa látható, illetve kizárólag a keresők körében vizsgálhatjuk a szociális egyenlőtlenségeket egyéb statisztikai adatok híján, a tendencia kézzel fogható és számos jövedelmi csoport közötti viszony kapcsán fennáll. Jelen kutatási jelentésben ezért a későbbiekben primer nagymintás adatfelvétellel is vizsgálni fogjuk a változásokkal kapcsolatos attitűdöket, vagyis azt, hogy mikroszinten hogyan jelenik meg ez, a statisztikai adatok tükrében fennálló egyenlőség-növekedés.

2.1.4. Kedvezményezettek és kárvallottak

Az egyenlőtlenségek növekedése és a társadalmi különbségeket jelentő szociális „olló” nyílása fejlődő térségekben nem szokatlan, ám ez a fejlődésnek nem szükségszerű velejárója; a cél az volna, hogy a fejlődés előnyeiből mindenki részesüljön. A fejlődő térségekben, különösen az olyan helyeken, ahol a régi típusú gazdasági termelési formákat újak, illetve új szolgáltatások váltják fel, a helyi népesség adaptációs képességein múlik az, hogy melyik csoporthoz tartoznak. Az adaptáció jellemzően azonban nem történik meg magától, és tudatos facilitálást, külső segítséget igényel. Arra a garanciát, hogy a fejlődés hasznai szétterüljenek a helyi közösségekben, a gazdasági fejlődés megfelelő koordinációja, a javak megfelelő elosztása és nem utolsósorban az inkluzív közösségfejlesztés jelenti. Mindezek ellenére tehát a társadalmi különbségek és a társadalmi konfliktusok növekedése nem jelent szokatlan jelenséget fejlődő térségekben; az előző alfejezetben megjelenített, a Balaton-példáján bemutatott társadalmi tendenciákra több dimenzióban is adható magyarázat. A fejlődő térségekben más-más csoport számít a gazdasági növekedés „kedvezményezettjeinek” és „kárvallottjainak”, más-más csoport az, aki az adaptációs képességeinek köszönhetően alkalmazkodni tud a megváltozó gazdasági-társadalmi környezethez, és aki erre nem képes. Az adaptációt akadályozó és elősegítő körülmények, illetve ezek egyes faktorai fejlődő környezetben az alábbiak szerint csoportosíthatók:

1. Kreatív rombolás: A kreatív rombolás különösen a turizmussal foglalkozó társadalomtudományi szakirodalom fontos kifejezése; részben azt a folyamatot is takarja, amely során a gazdaság hagyományos termelési funkciói visszaszorulnak és turisztikai szolgáltatásokká válnak, amely lényegileg különböző attitűdöket és tudástartalmakat igényelnek.

- a. Megváltozó gazdasági környezet és munkaerőpiaci elvárások: A mezőgazdasági és ipari termelést felváltja a szolgáltatászektor. A termékek nem klasszikus funkcióik miatt értékesek, hanem annyiban, amennyiben turisztikai attrakcióként szolgálnak, és amennyiben turisztikai szolgáltatásokhoz kapcsolódnak. Ez alapvetően új készségeket és képességeket igényel a munkavállalóktól is, akik, hiába foglalkoznak ugyanazzal a fizikai árutermelési folyamatokkal (képzeljünk el adott esetben egy mezőgazdasági kistermelőt, aki elkezdi a termelési munkáját a turisztikai szektorban, falusi turizmus címen „árulni”), teljesen új marketing, kommunikációs, vendéglátói, informatikai és más képességekkel kell, hogy felvértezze magát. A munkavállalóktól elvárásává válik, hogy turista-kompatibilisek legyenek, rendelkezzenek „azzal a plusszal”, proaktív attitűdökkel, ami ebben a szektorban szükséges.
 - b. Megváltozó társadalmi környezet: A gazdasági átalakulással társadalmi változások is járnak, új társadalmi csoportok jelennek meg a településen, akik más igényekkel rendelkeznek, illetve más kulturális környezetet hoznak magukkal. Ez alatt érthetjük egyfelől a sok helyről – akár sok külföldi helyről – érkező színes és sokszor időszakos turistaáradatot, és érthetjük a megjelenő új kis- és nagyvállalkozókat, akik más vagyoni háttérrel rendelkeznek, más társadalmi osztályt képviselnek. A társadalmi különbségek látványossá válnak, és ez szétzilálhatja a fennálló helyi társadalmi rendet, a megszokott szerepeket és interperszonális viszonyrendszereket.
 - c. A kulturális környezet megváltozása: A megváltozó gazdasági-társadalmi környezet egyszerre kulturális változásokat is eredményez. Megváltoznak azok, a sokszor évszázados attitűdök, amelyek a felmerülő, tág értelemben vett problémák szokásos megoldási útjait jelentették; évszázados beidegződések változhatnak meg történelmi viszonylatban szinte egy pillanat alatt. Nem kétséges, hogy társadalmi értelemben ezeknek a típusú hatások járnak a legnagyobb konfliktusokkal, és a legnagyobb mértékben járulhatnak hozzá ahhoz, hogy a kibontakozó gazdasági lehetőségekkel a helyi társadalom jelentős része ne tudjon élni. Ráadásul a társadalmi integráció, a társadalmi konfliktusok elkerülése ebben a vonatkozásban igényli a leghosszabb ideig tartó és legalaposabb, legtöbb feladattal járó emberi munkát és hozzájárulást.
2. Lakosságcsere és demográfiai változások: A társadalmi változások nemcsak azzal járnak, hogy a jelenlévő népesség egy része új típusú munkát kezd végezni, és ezzel a helyi társadalom egyes csoportjai átalakulnak. Hanem azzal is jár, hogy az új szolgáltatások fogyasztóin kívül megjelenik egy másik, „outsider”, de részben helyivé váló társadalmi csoport, nevezetesen az kívülről jövő új vállalkozók. Ahogyan azonban növekszik és bővül a helyi gazdaság, a fejlődő térségben egyre növekednek a helyi ingatlanárak, a gazdasági növekedésből kimaradó csoport egy része pedig úgy dönthet, hogy értékesíti korábbi ingatlanját és elköltözik az ország szegényebb régióiba. Ez a helyi társadalom számára azért jelent különösen nagy érvágást, mert ugyan új és aktív társadalmi csoportok jelennek meg, eltűnik egy olyan réteg, amely meghatározta a helyi társadalmi és kulturális környezetet akár évszázadokon is át, felborul a kialakult demográfiai egyensúly, így a helyi társadalom népességmegtartó képessége nem javul, sőt, romlik.
 3. Relatív lemaradás: A gazdasági növekedés egyik sajátosságát jelenti a társadalmi távolságok növekedése. Ez – jobb, de semmiképpen nem ideális esetben – sokszor

„csupán” relatív lemaradást jelent, vagyis azt, hogy a megjelenő új társadalmi csoportokhoz képest, noha az ő jólétük is növekszik, a megváltozó környezethez gazdaságilag-társadalmilag alkalmazkodni kevésbé képes csoportok rosszabb helyzetbe kerülnek, és összességében növekedik a társadalmi távolságuk a tehetősebbekhez képest. Az, hogy mindeközben a lemaradók anyagi lehetőségei is bővülnek, egy szerencsés körülményt jelent, azonban azt nem, hogy ezzel csökkennének a társadalmi konfliktusok – épp ellenkezőleg. Nemcsak annak tudatosulása okoz feszültségeket, hogy egyesek képesek meglovagolni az új hullámokat, és sok esetben igen sok anyagi előnyhöz jutni, hanem az is, hogy a szerencsésebbek is ellenszenvvel viseltethetnek a leszakadók szemben, a jelenlétüket a saját üzletükre nézve akadályozó körülménynek láthatják.

4. Abszolút lemaradás, centralizáció és gazdasági szegregáció: A lemaradás szomorúbb és elkerülendőbb formáját jelenti, ha nemcsak a tehetősebb osztályokhoz képest, hanem saját korábbi életviteli körülményeikhez képest is romlik a leszakadók gazdasági helyzete. Egy ilyen forgatókönyv egyáltalán nem példanélküli a gazdaságilag fejlődő térségekben, különösen, ha az alapos gazdasági átalakulással jár. Amennyiben egy térségben új gazdasági termelési formák és megoldások jelennek meg és válnak meghatározóvá, visszaszorulnak azok, amelyekből a helyi népesség sokáig megélt. Így, ha nem képesek fenntartani korábbi gazdasági tevékenységeiket az átalakulások miatt, és különböző okok miatt új tevékenységekbe sem kezdeni, megindul a helyi népesség, illetve ennek egyes csoportjainak abszolút értelemben vett elszegényedése, lehetőségeik drasztikus szűkülése. Ehhez a folyamathoz hozzájárul, ha a megjelenő új szereplők centralizálják a helyi piacot, a helyi gazdaságot, amelyhez a helyi népesség integrációs, az új termelési formákra való áttérési lehetőségeinek is gátját szabják akár már nagyon rövid távon is.

Az átalakuló gazdasági rendszer ugyanakkor lehetőségeket is tartogat a gazdasági lehetőségekből közvetlenül profitálni legalább ideiglenesen képtelen helyi népesség számára. Ezek lehetnek azok a kapcsolódási pontok, amelyeket növelni lehet ahhoz, hogy ez a profitálási képtelenség minél rövidebb időszakig tartson, és lehetőség szerint egy idő után a helyi népességen belül senkit ne érintsen, vagyis mindenképp a gazdasági átalakulások kezdeményezettjeinek számítsanak.

1. Növekvő munkaerő- és szolgáltatásigény, igény beszállítókra: A gazdasági fejlődés és a szolgáltatószektor részarányának növekedése azt jelenti, hogy növekvő igény jelenik meg az adott területen a legváltozatosabb szolgáltatásokra és termékekre. A turisztikai szektor további előnye, hogy a fogyasztás házhöz jön, helybe érkezik, így a lokalitás számára lehetőséget jelent a gazdasági diverzifikációhoz. Itt nemcsak arról van szó, hogy a megérkező fogyasztók igényeit közvetlenül kielégíteni képes szolgáltatások jelenhetnek meg, hanem arról is, hogy a helyi mezőgazdasági- és kézműves-ipari szektor, továbbá a turisztikai szférához közvetlenül nem köthető szolgáltatók beszállítójává válhatnak a turizmussal foglalkozó vállalkozásoknak. Mindezzel párhuzamosan a generálódó kereslet magas minőségű beszállított termékekre és szolgáltatásokra áll fenn, a fogyasztók igényeinek kielégítéséért folyó versenyen keresztül hozzájárulva a helyi gazdaság, és összességében a piaci szereplők készségeinek és képességeinek minőségi javulásához is.
2. Bővülő helyi szolgáltatások: A bővülő és minőségileg javuló szolgáltatások azok számára is előnyt jelent, akik sem közvetlenül, sem beszállítóként vesznek részt a helyi turisztikai tevékenységekben. Ehhez azonban arra van szükség, hogy

elháruljanak azok a jogi vagy gazdasági, de adott esetben akár kulturális akadályok, amelyek visszatartják a helyi közösséget az új szolgáltatások igénybevételétől. A helyi szolgáltatások egy része azonban valójában olyan, hogy nehéz belőle kimaradni: ilyenként értelmezhető a közművesítés és annak állapota, a közlekedési infrastruktúra vagy a szabadon hozzáférhető humánszolgáltatások minőségének javulása.

3. Kinyíló világ és kulturális sokszínűség: A posztindusztriális gazdasági fejlődés turisztikai fejlődési ágának példája, de más szolgáltatás-szektor-fejlődési példák kapcsán is fontos, hogy a fejlődés a helyi népesség kulturális fejlődéséhez járul hozzá. Noha ez a kijelentés a hétköznapi szóhasználat alapján sértő lehet; amennyiben a kultúrát tág, tudományos értelmében vesszük, amely szerint a kultúra nem más, mint a lehetséges válaszok ismeretének köre a velünk szemben álló problémákra, a kulturális fejlődés fogalmának használata adekvát. Minél többféle megoldási lehetőség ismerete áll rendelkezésünkre, annál pontosabban választhatjuk ki ezek közül a számunkra és az adott helyzet számára megfelelőt. A gazdasági fejlődés pedig azzal jár, hogy új ilyen tudástartalmak, új megoldási lehetőségek jelennek meg helyben, amelyből profitálni lehet képes mindaz, aki ezeket a lehetőségeket fölfedezi.
4. Természetes és épített környezet állagjavulása: A fejlődés negyedik pozitív, lehetőségekkel járó hozadékát a természeti környezet állapota, továbbá az épített környezet állagjavulása jelenti. Ez ugyan nem közvetlenül konvertálható gazdasági haszonra (leszámítva természetesen a helyi ingatlanok értékének emelkedését), ám hozzájárul a jelenlévő lakosság életminőségének és jóllétének javulásához.

2.2. Kilábalás és továbblépés

2.2.1. Megoldási lehetőségek: hálózatépítés

A társadalmi távolságok növekedése nemcsak a lemaradóknak, de a fejlődés ideiglenes kezdeményezettjei számára is hatalmas veszélyt tartogat, mert a hosszú távú arányos fejlődést veszélyezteti, amely végeredményben hanyatlást jelent. Annak érdekében, hogy a gazdasági növekedés pozitív hatásai szétterjedjenek a helyi társadalomban, a tág értelemben vett közösségfejlesztés jelent megoldást, vagyis az, hogy a helyi társadalom kontrollálja a helyi gazdasági fejlődést, ideértve a helyi társadalom valamennyi szereplőjét. A közösségek belső megerősítése, a belső hálózatépítés, illetve külső kapcsolatainak fejlesztése, vagyis a külső hálózatépítés ezért létfontosságú volt minden olyan jelenleg is létező, a helyi fejlődésből arányosan profitálni képes helyi közösség számára, amelyek ma is jó példaként hozhatók fel a gazdasági fejlődés fenntarthatóságára vonatkozóan. Az alábbiakban ezeket a hálózatépítési alapfogalmakat, illetve a hálózatépítés egyes aspektusait, elemeit járjuk körbe. Ennek keretében bemutatjuk azokat az előnyöket is, amelyekkel a gazdaság és társadalom kölcsönhatása mindkettő fejlődésére pozitív hatást fejt ki és megerősíti a helyi közösségeket.

A hálózat fogalma: A hálózatok struktúrák: olyan szerkezetek, amelyeket két elem: csomópontok és kapcsolatok építenek fel. A csomópontok természetesen - attól függően, hogy minek a hálózatáról beszélünk - lehetnek tárgyak, emberek, szervezetek, élősejtek, számítógépek, intézmények, és így tovább - sőt, lehetnek ezek tetszőleges keverékei. A hálózat lényege, hogy ezeket a "szereplőket" kapcsolatok kötik össze: az aktorok valamilyen kapcsolatban állnak egymással. Így a hálózat alapegysége, amelyből valamennyi típusú

kapcsolatháló felépíthető, három elemből áll, nevezetesen, két szereplőből, illetve a köztük lévő egyetlen kapcsolatból. Ezt nevezi a hálózattudomány diádnak. Ebből az alapelemből, mint építőközből, tehát bármilyen kapcsolatháló felépíthető, illetve természetesen két meghatározott szereplő között többféle kapcsolat is fennállhat. A hálózatelméletek azért jelentenek a 20. század végétől kezdődően egy alapjaiban újszerű megközelítést, mert átfogóak, és felfedezték, hogy univerzálisan jelen vannak az élet számtalan területén, a világnak pedig számtalan aspektusában érhető tetten. A hálózatok felfedezése azt is megváltoztatta, ahogyan a társadalmi világ egyes struktúráiról gondolkodunk. A társadalmakat például sokféleképp próbálták strukturálisan megragadni, ám a hálózatelmélet egy radikálisan újszerű, organikus szervezatként látta az emberi és az emberek által létrehozott intézmények által alkotott struktúrákat.

A hálózat struktúrája: A társadalmi világra vonatkoztatva, a hálózatok tehát személyekből vagy emberek által alkotott csoportokból, közösségekből, intézményekből, illetve a köztük fennálló társadalmi-gazdasági-fizikai kapcsolatokról áll. Ezek a hálózatok sokféle formát felvehetnek, illetve, egyes társadalmi csoportokon belül is felfedezhető többféle struktúrájú kapcsolatháló, attól függően, hogy milyen aspektusait vizsgáljuk a társadalmi világnak. Így például egy adott általános iskolai osztályközösségen belül felfedezhetünk baráti hálózatokat, amelyek adott esetben 4-6-8 fős kis csoportokra bontják a társaságot, a köztük lévő egy-egy halványabb kapcsolattal. De ugyanebben az osztályban felfedezhetünk másfajta struktúrákat is: egy telefon-riadólánc tagjaiként például szerveződhetnek egyetlen láncná, amelyben minden tag egyenlően 2-2 kapcsolattal rendelkezik csupán, vagy épp piramissá is formálódhat az osztálystruktúra abban a tekintetben, hogy általánosságban ki a legnépszerűbb személy a társaságban. A hálózatok struktúrája ugyanezen analógia mentén nagyon sokféle lehet. A legkevésbé törekenynek látszik az egymás között nagy kapcsolatsűrűséggel rendelkező, de egymással is kapcsolatban álló csoportok alkotta hálózat. Ha például szeretnénk illusztrálni: amennyiben az említett riadólánctól esik ki egy elem, azzal az egész lánc felbomlik, míg ha a baráti közösségekből álló, erős osztályközösség egy tagjának megbetegedése esetén a hálózat maga nem sérül.

Gyenge és erős kötések: Mark Granovetter amerikai szociológus felhívja a figyelmet arra, hogy a hálózat struktúrájában nem feltétlenül és nem minden esetben az erős kötések a legfontosabbak. Bár a példaként említett osztályközösségeken belüli baráti kiscsoportok, amelyek tagjait nagyon erős kötések tartják össze, erős alegységeit képezik a teljes struktúrának, sokszor fontosabbak azok a kötések, amelyek az egyes baráti közösségeken belüli kapcsolatok helyett kifelé: más baráti csoportosulások felé mutatnak az osztályközösségen belül. A kutató ezt az álláskeresés példájával illusztrálja: ha valaki munkát keres, általában sokkal kevésbé a közeli barátaira, hanem az ilyen, gyenge, ám ugyanakkor ezáltal messzire mutató kapcsolataira támaszkodik: olyan távoli ismerőseire, akik más területeken mozognak, és egy olyan világra van rálátásuk, amelyre az illetőnek és ezáltal a vele hasonló barátainak nincs. Ez az elmélet azt mutatja, hogy akár egy-egy gyenge és távolra vezető kapcsolatnak roppant nagy hatása lehet a kis, zártabb közösségek sikerére.

Központi szereplők: A hálózatok nemcsak globálisan értelmezhetők, hanem azoknak a szempontjából is, akik a hálózatot alkotják és ezáltal alakítják. Az egyes hálózatokban központi szereplővé lépnek elő azok a szereplők, akik sok kapcsolattal rendelkeznek (függetlenül attól, hogy a kapcsolatok mit jelentenek, illetve mi ezeknek a kapcsolatoknak a tartalma - erre a kérdésre az alábbiakban visszatérünk). Ezek a központosabb szereplők sok kapcsolatot mozgatnak tehát, és a hálózat nagy részére van ezáltal rálátásuk. Esetleges

kiesésük a teljes hálózat számára is nagy kárral jár, mint adott esetben egy, a periférián lévő hálózati szereplő, aki kevés kapcsolatokkal rendelkezik a struktúrában.

A hálózat tartalma: információ és információáramlás: A hálózatok sokfélék és az élet, ezen belül a társadalmi élet számos aspektusában jelen vannak. A hálózatnak azonban nemcsak szereplői, kapcsolatai és ezek eredményeként struktúrája van, hanem nagyon fontos aspektust jelent a hálózat tartalma, vagyis az, hogy minek a hálózatáról beszélünk. Ha elképzeljük egy multinacionális vállalatnak a hivatalos, rögzített struktúráját, az vélhetőleg egy piramis képét mutatja: a kapcsolatok a vezetői pozícióból "lefelé" mutatnak, és így egy vertikális struktúrát hoznak létre az osztályvezetők, majd csapatvezetőkön keresztül az egyszeri alkalmazottak csoportjaiból. Ebben a struktúrában az egyes szereplőket az egyes munkavállalók jelentik (függetlenül a pozíciótól), a kapcsolat tartalmát pedig a munkaszerződések által garantált hatalmi viszonyok jelentik. A központi szereplő, kapcsolatai száma alapján a vezérigazgató, aki valamennyi személy kapcsolataira rálát, míg az átlagdolgozó csupán csapatvezetőjével áll ilyen hatalmi kapcsolatban. Igenám, de mindezek mellett másfajta kapcsolatok is alakítják ugyanezen közösség hétköznapjait, például az alkalmazottak közötti kollegiális vagy baráti viszony, amely más struktúrákat alakít ki egy adott hierarchia-szinten belül, vagy akár azok között is. Összességében tehát, az, hogy miféle információ áramlik az adott hálózaton (baráti eszmecsere, hatalmi szabályok, pletykák, és így tovább), meghatározza magát a hálózatot is.

2.2.2. A bevonás lehetőségei és típusai

Szerves és irányított hálózatfejlesztés: A hálózatok organikus struktúrák, sok esetben - amint láthattuk - saját maguk alakítják ki magukat és tagjaik mozgásai, kapcsolatépítési lehetőségei és képességei alakítják ezt a struktúrát. Ez azt jelenti, hogy a hálózat leginkább belülről, organikus fejlődésének következtében képes változni és alkalmazkodni a külső körülményekhez. Ez nem jelenti azt azonban, hogy a külső hatások, akár kívülről érkező tudatos döntések ne lennének képesek meghatározni a szerkezetét. Ahogyan például egy nemzetközi gazdasági szervezet belső hálózatát is a szervezet alapításakor "felülről" vagy "kívülről" meghozott szabályok rendszere határozza meg; kialakítva a belső jogi kapcsolatok bonyokult rendszerét, úgy más helyzetben is alakíthatók a hálózatok kívülről. Természetesen a hálózat jellege, a kapcsolatok tartalma és a szereplők jellegzetességei is meghatározzák, hogy a struktúra, a hálózat maga mennyire képes akár külső, akár belső hatások eredményeképp változni.

Hálózat az időben: változás és fenntarthatóság: A hálózatok ugyanis létezhetnek térben és időben is, jóllehet, sem a térben, sem az időben nem mindenképp szükségszerű létezniük: vannak olyan hálózatok, amelyekre sem térbeli elhelyezkedés, sem időbeni változás nem jellemző (ilyen lehet adott esetben különböző absztrakt fogalmak közötti asszociációs kapcsolatokból felépülő hálózat, vagy akár egyes matematikai, fizikai törvényszerűségek: az $1+1=2$ és a $2+2=4$ között erős logikai kapcsolat van, függetlenül tértől vagy időtől). A térbeni jellegzetesség, ugyanúgy, mint az időbeni változás a társadalmi hálózatokra nagyon is jellemző. Azok az erős, és időben is tartós társadalmi struktúrák, amelyek nem centralizáltak, hiszen ezek a struktúrák sokkal kevésbé érzékenyek egy-egy aktor, kapcsolathálózati szereplő, vagy adott esetben egy-egy kapcsolat elhalványulására, megszűnésére.

Egy társadalmi kapcsolatháló bővíthető az integráció által: azáltal, hogy egy szűk körű, exkluzív csoport egyre több aktossal bővíti saját kapcsolati hálóját. Ez azzal jár, hogy a szereplőket magához hasonlóvá teszi úgy, hogy a megosztja vele kapcsolatait, amelyen

ugyanaz az információ áramlik. Egy helyi közösség példájával élve: a közösség életét befolyásoló döntések meghozatalába adott a lehetőség újabb és újabb szereplőket beemelni. Ennek természetesen több formája létezhet, mint ahogy a hálózati kapcsolatok is különböző erősségűek lehetnek, és mint ahogy a hálózaton belül is lehetséges a különböző centrumok és perifériák létrejötte. Erre szükség adódhat különösen olyan környezetben, amelyben kevesek rendelkeznek döntési jogkörökkel. Egy fejlődő térségben a fejlődés kezdeményezettjei, mint azt a korábbiak során megállapítottuk, egy szűk, adott esetben gazdasági szereplőkből álló társaság, akik belső indíttatástól vezérelve és vélt egyéni érdekeiket szem előtt tartva kívánják meghatározni a közösség életének alakítását, meghozni szabályrendszerét. Ez alapján azonban még nem beszélhetünk hosszú távú fenntarthatóságról, és a szűk kört érintő hirtelen fejlődés visszaüthet. A társadalom, vagy társadalmi csoportok életét érintő szabályrendszerek kialakításához ezért sokféle véleményt kell figyelembe venni. A hálózat akkor lehet stabil és időben is hosszú távon fenntartható, ha az egyes centrumok között kapcsolatok alakulnak ki, amely során minél többféle vélemény jelenhet meg, biztosítva ezáltal a hálózat több irányból történő támadásával szembeni ellenállóképeséget, a hálózat belső fragmentációinak megszüntetésével. A gyakorlatban, és kifejezetten a társadalmi hálózatok esetén fontos tehát a hálózatokba újabb és újabb belső szereplőket is bevonni, ám ezek részvétele nem szükségszerűen maximalizált. A részvételnek többféle lépcsője létezhet:

1. **Reakció:** A részvétel legalapvetőbb, és önmagában a motiváció legkevésbé hosszú távú fennmaradását garantálja a döntéseket illető pusztán visszacsatolás biztosítása, amely például vélemények írásban történő, utólagos kifejtésének lehetőségét jelenti. A polgárok lehetőséget kapnak arra, hogy a politikai döntésekről különféle fórumokon kifejthessék gondolataikat. Mivel mások döntését rendszerint negatívabban értékeljük, mint sajátunkat, természetes, hogy ezek a vélemények – ha másnak nincs tere – általánosságban igen negatívak – gondoljunk csak a különféle internetes fórumokra. A reakciónyilvánítás sokféle fórumon elképzelhető a gyakorlatban. A szubszidiaritás ilyen módon értelmezett első lépcsőfoka végbe mehet helyi közösségi fórumokon, ahol a döntéshozó válaszol a felmerülő kérdésekre, észrevételekre, a legtöbb esetben a döntés meghozatalát követően. Ugyanez elképzelhető bármilyen társadalmi egyeztetési fórumon, offline módon vagy az interneten, lehetőséget adva a helyi közösség legszélesebb rétegeinek arra, hogy a legkülönbözőbb módokon véleményt nyilváníthassanak a döntéssel kapcsolatban (így például, túl azon, hogy észrevételeket fogalmazhatnak meg, vagy akár demonstrálhatnak, a kulturális élet különböző elemeinek felhasználásával is a reakciónyilvánításnak nyílik terepe). Ezekkel összességében csökkenthetők a már meghozott döntések esetleges káros, a közösség meghatározott csoportjait adott esetben hátrányosan érintő hatásai, és a döntés elfogadása felé tehető lépések.

2. **Felmérés:** Eggyel mélyebb szintű bevonást jelent a vélemények kikérése egy-egy meghozásra tervezett döntés előtt – országos szinten ilyenek a nem ügydöntő népszavazások, különféle kérdőíves adatfelvételek. A vélemények tükrében a döntéshozó a többségnek jobban tetsző eredményre számíthat. A pusztán reakciónyilvánítási lehetőség biztosításához képest eggyel mélyebb szintű bevonást jelent a vélemények kikérése egy-egy meghozásra tervezett döntés előtt – országos szinten ilyenek a nem ügydöntő népszavazások, különféle kérdőíves adatfelvételek. A vélemények tükrében a döntéshozó a többségnek jobban tetsző eredményre számíthat. A modern közpolitikai irányításban, különösen a szakmai döntések meghozatalakor egyre fontosabbá válik, hogy már a döntést megelőzően nagyon részletes és lehetőség szerint pontos előrejelzések szülessenek a döntés várható hatásaival kapcsolatban. Egy döntés hiába tűnik jónak egy meghatározott

nézőpontból ugyanis, számtalan olyan körülmény képzelhető el, illetve számtalan olyan aspektusa létezhet egy döntésnek, amellyel a helyzeténél fogva kényszerűen szűklátókörű döntéshozó előzetesen nem gondolhatott. Ezért készülnek döntéselőkészítő felmérések, amelyek a legtöbb esetben kitérnek a társadalmi hatásokra is. A felmérés nagyon fontos eleme tehát a közösség véleményének belefoglalására a politikai akcióba. A felmérések nemcsak a döntéselőkészítéskor jöhetnek jól, hanem nagyon gyakran használják a döntéseket követően is, a társadalmi tapasztalatok vizsgálatára. Ebben az esetben is, a pusztán reakciónyilvánítás lehetővé tételén túl, ez a megoldás azért jár hozzáadott értékkel, mert egy szisztematikus felmérést követően nemcsak azok véleménye jut el a döntéshozótól, akik egyébként is aktívabbak, hanem ennél reprezentatívabb és átfogóbb eredmények szülehetnek.

3. Konzultáció: A helyi társadalmi csoportokkal történő részletes konzultáció a vélemények pusztán felmérésénél azért számít többnek, mert a döntést több szempontból és mélyebben járja körbe, és folyamatosabb, állandósult kapcsolatot jelent döntéshozó és a polgárok csoportja között. Amíg mind a reakciónyilvánítás lehetőségének biztosítása, mind pedig a felmérés ad-hoc kapcsolatnak számít, abból kifolyólag, hogy egy meghatározott, partikuláris döntés várható eredményeire vonatkozik, addig a konzultáció folyamatos kapcsolat kialakítást jelent mind a közösség döntéshozói és a közösség nem döntéshozó tagjai között, mind pedig a horizontális, közösségi tagok közti kapcsolatokban. A konzultáció szintén sokféle formát ölthet, de klasszikus esetében egy általános és stabil fórumot, platformot jelent a közösség tagjai számára, amely platformon a közösséget érintő összes döntést egy helyen lehet véleményezni. A konzultáció összességében tehát ebben a szisztematikuságban és intézményesült jellegében tér el az előbbi bevonási módszereknél. Azért is jelent hatékonyabb fórumot, mert az intézményesült reakciónyilvánítási lehetőség egyre több közösségi tagot motivál véleményének megosztására, így várható, hogy a döntéshozás is minél többféle véleményt tud megismerni, és azokra célzott válaszokat adni a döntéshozási folyamatok során. A konzultáció, a közösség méreteitől is függően történhet offline vagy online módszerekkel, jóllehet, az online megoldások általában elterjedtebbnek mondhatók már csak azért is, mert jelenleg gyakrabban használják nagyobb közösségek esetén. A hazai gyakorlatban az önkormányzati közmeghallgatások is ilyen fórumok közé sorolhatók, és ezekben személyes, offline kapcsolatról beszélhetünk döntéshozó és polgár között.

4. Funkcionális részvétel: A közösségvezérelt helyi fejlesztés egyik első megnyilvánulási formája lehet az olyan munkacsoportok felállítása, amelyek döntése már nem csak megfontolandó, hanem szavuk valamilyen arányban ténylegesen is számít a döntések meghozásakor. A bevonás ezen szintjén a közösség tagjai nemcsak (jórészt utólagosan) véleményezik, hanem már előzetesen is, aktívan hozzájárulnak a közösség életét érintő döntések meghozatalához. A funkcionális részvétel azt jelenti a gyakorlatban, hogy a nem megválasztott civilek, vagy képviselők is meghívást kapnak a döntéshozási folyamatokba, legalábbis véleményezői vagy döntés-előkészítői jogkörrel. Egy-egy fontos döntés meghozatala előtt a döntéshozásban részt venni kívánók előkészíthetnek döntési anyagokat: maguk járnak körbe egy-egy témát, mérlegelik a lehetőségeket és a várható veszélyforrásokat, egyeztetnek a döntések által megcélzott személyekkel és képviselőkkel, egyfajta kvázi-bizottságként működnek. A munkafolyamat végén a bevont személyek javaslatokat fogalmaznak meg, amelyre a megválasztott döntéshozók reagálnak, illetve amelyet figyelembe vesznek a döntés meghozatalakor. A közösség tagjainak funkcionális részvétele lehetőséget ad arra, hogy olyan döntések szülessenek meg, amellyel a közösség tagjai a döntéshozáskor is, és várhatóan hosszú távon is egyetérthet, így a döntések maguk fenntarthatóbbak lesznek, a szabályozási környezet pedig jóval kiszámíthatóbbá, előre

tervezhetővé válik. A döntéshozók természetesen nem mondanak le a döntéshozási kiváltságokról, de lehetőséget kapnak arra, hogy megalapozott és a társadalom, a helyi közösség ellenérzéseit a lehető legkevésbé kiváltó, hosszú távon fenntartható döntések szülessenek.

5. Partnerség: A bevonás ötödik lépcsőfoka esetén a döntéshozók, a szakértők és az érintettek közösen alakítják ki a döntéseket. A partneri viszony alapvető struktúrája hosszú távon intézményesül, ezáltal minden érintett fél tisztában lehet azzal, hogy véleményére a jövőben is szükség lesz. Ez nem jelenti az újabb szereplők belépésének lehetetlenségét, vagy régebbiek kilépését, csupán annyit, hogy a partneri fórum, mint keretrendszer hosszú távon garantálja a döntésekbe történő lényegi beleszólás lehetőségét valamennyi helyi, véleménnyel rendelkező társadalmi csoport számára. A hálózatépítés ebben a fázisban nélkülözhetetlen, illetve az, hogy a rendszer garantálja a különbözőféle résztvevők részvételét. Ebben a fázisban nemcsak arról van szó, hogy a szakértők és civilek szisztematikusan bevonásra kerülnek a döntési folyamatba azáltal, hogy véleményük minden esetben és intézményileg garantált módon megfontolásra kerül, hanem, hogy a döntések meghozatalában a részvételük kötelező jellegű: nemcsak beleszólhatnak, hanem a jogszabályi környezet kényszeríti is őket arra, hogy beleszóljanak a döntéshozásba. Ilyen rendszerek jelenleg is működnek: ilyennek számít, amikor egyes fejlesztési dokumentumokat a különböző szereplők jogszabály által garantált módon kénytelenek véleményezni, illetve javaslatokat tenni egyes módosításokra. A partnerségi hálózatok felállítása ugyanúgy tud működni mikroszinten (például családok együttműködése esetén egy szomszédsági környezetben), mint nemzetközi platformokon, amelyekben az egyes szereplőket a nemzetállamok, illetve nemzetközi gazdasági vagy civil platformok jelentik.

6. Önálló kezdeményezések: Az önálló kezdeményezések a közösségvezérelt helyi fejlesztések legteljesebb formái, amely során a helyi civil szereplők bázisdemokratikus formában maguk gyakorolják a döntéshozás hatalmát közösségük sorsát illető bizonyos kérdéskörökben. Ez azt jelenti, hogy a megválasztott képviselők helyett a döntéseket a közösség valamennyi tagja többségi (vagy akár konszenzusos) módon hozza meg. Tulajdonképpen hasonló elképzelést jelentett a közvetlen nemzetállami demokrácia elmélete, vagy hasonló koncepciót jelentenek az ókori városállamok döntéshozási fórumai, amelyen résztvevőként jelentett meg a helyi társadalom valamennyi (arra jogosult) tagja. A korábban a közvetlen demokrácia kialakulását akadályozó tényezők között említett okok miatt azonban a bevonás ezen formája kisközösségek esetén valósulhat meg legtokéletesebb formájában, hiszen erőteljesen limitált az, hogy mennyi közreműködő bevonása nem jelenti magának a döntéshozási fórumnak az akadályozását. Kisközösségekben azonban (amelyek adott esetben csupán néhány tucat főből állnak) nagyon jól működhetnek az önálló kezdeményezések fórumai, hiszen elképzelhető a kisközösség valamennyi tagjának potenciális bevonása, másrészt pedig nem jár demokratikus deficittel azáltal, hogy jogszerűen megválasztott demokratikus képviselők döntéshozási jogosítványait akadályozná, mert a szubszidiaritás ezen szintjén egyáltalán nem is léteznek megválasztott képviselők. Összességében demokratikus deficittel magasabb szinteken sem jár, ha a közösség valamennyi tagja aktív alakítójává válik a közösség életében. Ez esetben azonban nem valamennyi, hanem - mint például a népszavazások elterjedt intézménye is mutatja - egy-egy, fontosabb döntés alkalmával nyer jelentőséget az önálló kezdeményezések intézménye.

2.3. A hálózat szereplői

Az előbbiekben főként a hálózat belső szerkezetével foglalkoztunk, belső gazdagítására fókuszáltunk. A hálózat azonban „kifelé” is bővíthető: olyan szereplőkkel, akik nem részei a helyi társadalomnak. Részben vagy egészben, ez esetben a helyi közösséget értelmezhetjük a kapcsolathálózat egy aktorának, a hálózat egyetlen pontjának, és a közösség az, amely a saját kapcsolatainak aktív alkotójává válik, egy organikusan szerveződő struktúra egyik mozgatóelemeként.

Politikai szereplők: A politikai szereplők tág értelemben véve lehet maga a helyi és a közügyeket befolyásoló közösség is, szűk értelemben véve azonban a közösség jogszabály szerint érvényesen megválasztott képviselőit, a közösség ügyeivel kapcsolatos döntéseket hivatalosan meghozókat jelöli a fogalom. A politikai szereplők egy helyi társadalmi, jog és hatalmi pozíciók alapján értelmezett hálózaton belül központi helyet foglalnak el, ám a maguk a politikai szereplők is egy részben hierarchikus, részben pedig horizontális (vertikális, illetve hálózatibb jellegű) struktúrába rendeződnek. A politika jelentése szerint az emberi társadalmak, közösségek megfelelő (együtt)működésének szervező intézménye, amely kapcsán sok működési megoldás született az emberi történelemben. Azonban e szereplők kapcsolati pozíciói nemcsak befelé, vagyis a közösség felé rendelkezik jelentéssel, hanem kifelé is, amennyiben lehetőségük van felvenni a kapcsolatot más, velük egyszintű, vagy a hierarchiában alattuk-felettük elhelyezkedő politikai szereplőkkel. A hálózaton keresztül az adott közösség kontrollpozícióit erősíthetik, lehetőségek új skáláját jelenítve meg helyben.

Gazdasági szereplők: A helyi társadalom gazdasági szereplőit az induktív társadalmi csere folytatja, amely a munkamegosztás következtében alakult ki az emberi társadalomban. Amíg a politika alapvetően kollektív műfaj, és egyik célja épp az egyéni gazdasági, haszonmaximalizációs cselekvések közösségi kontrollja, addig a gazdasági tevékenység épp emiatt a haszonmaximalizációs aspektusa miatt, alapvetően individuális műfaj, és az egyéni érdek hajtja. Az egyéni érdek fontossága nem lebecsülendő, hiszen ez épp a gazdasági fejlődés motorja - legalábbis a kapitalista berendezkedésű társadalmakban, ám korlátozásokkal ez a szabály kivetíthető más gazdasági berendezkedésekre is. Az egyéni érdeket csak módjával szabad közösségi korlátok alá vonni - ennek mértékéről rengeteg vita zajlott a történelem során és napjainkban is. Egy helyi hálózaton belül értelmezve ezeknek a gazdasági szereplőknek úgy kell biztosítani a korlátlan fejlődés lehetőségét és a külső gazdasági kapcsolatépítést, amíg az nem mások rovására történik meg. A gazdasági tevékenység ugyanis mindig társadalmi környezetben zajlik, és ha felborítja a helyi társadalmi megállapodást, az nagyon rövidtávon hat vissza a társadalom cselekvőképességére, és sok esetben, végsősoron magára a vállalkozásra, kizsákmányolást, vagy a gazdaság hajtómotorjának számító vállalkozás továbblépését hozva, amely súlyos károkat okozhat a helyi gazdaság számára. A helyi gazdasági szereplők helyi kapcsolathálózatba szervezése megakadályozhatja ezeket a negatív hatásokat.

Civil és érdekképviseleti szereplők: A civil társadalom a klasszikus definíció szerint a helyi közösségnek azon része, amelyik szabadidejéből szentel a közösség életének jobbítására, anélkül, hogy ez jelentené megélhetésének alapjait. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a civil társadalom kizárólag „amatőrökből”, vagyis nem szakképzett személyekből állna – sokan professzionális szinten űzik azt a tevékenységet, amely tevékenységet egyébként önkéntes módon is felajánlanak a közösség életének javítására. Az állam, és a politikai döntéshozás a demokratikus berendezkedésű országokban általában felismeri a civil társadalom támogatásának szükségességét, és pénzügyileg is áldoz arra, hogy a korábban

hobbiként végzett, a személyek belső elkötelezettségéből végzett tevékenységet fizetésért végezzék tovább, mert pénzügyileg nagyon hamar megtérül a közösség számára. Még támogatással is, a civil és érdekképviselői szereplők rendkívül költséghatékonyan képesek megoldani azokat a helyi szinten felmerülő problémákat, amelyek megoldása a politikai centrumokból rendkívül energia-, erőforrás, és ezen belül költségigényes lenne. Így a helyi társadalom örül, mert problémái megoldódnak, növelve ezáltal a politikai szféra legitimitását is. A helyi társadalmi kapcsolathálózatban ezek a civil szereplők szintén képesek újabb centrális helyeket létrehozni, külső erőforrásokat becsatornázni, ezáltal növelve a helyi közösség ellenállóképességét és erejét.

Kulturális és tudományos-szakmai szereplők: A kultúra több aspektusból értelmezhető, és ennek megfelelően többféle szereplőt foglalhat magában. Tágan értelmezve a kultúra mindent olyan attitűdöt magában foglal, amely segítségével az emberek boldogulhatnak a világban, ugyanakkor olyan erőként is leírható, amelyen osztozva a társadalmak integráltak maradnak. Ennek a hangsúlyozása azért fontos, mert a társadalmi kapcsolathálózatokban lévő kulturális szereplők az integrációt segítik elő. Kulturális és szakmai kapcsolatok építésére fejlődő térségben, főként a szolgáltatászektorra alapulóan fejlődő térségben kiemelten szükség van. A hálózatokban ezek a szereplők ugyanis képesek azt a tőkét pótolni, amelyre a leginkább szükség van: az információt és a világról való ismereteket, vagyis összefoglalóan a kulturális tőkét. A kultúraipar és az információs társadalom korában ezek a szereplők, akár a közösségen belülről, akár kívülről érkeznek, olyan tudástartalmakat tudnak biztosítani, amely során a közösség élete előre tervezhetővé és átgondolttá válik, miközben a helyi kulturális-szakmai élet is felvirágozhat, korábban meg nem szólított fogyasztóknak hívva fel figyelmét a lokalitás iránt.

Helyi népesség: A helyi népesség alatt értünk valamennyi olyan szereplőt, személyt, intézményt, amelyek a fentebbiekben nem kerültek felsorolásra. A gazdasági fejlődés motorjai valóban a gazdasági szereplők, a közösség életét szakmai-tudományos és politikai szereplők jelölhetik ki, a közösséget szem előtt tartó civilek vihetik előre és ők azok is, akik a gondolkozhatnak a társadalmi igazságosság megteremtésének feltételrendszereiről. Egy élő hálózatnak azonban feltétele, hogy különböző pozíciókban, a hálózat különböző részein megjelenjen a teljes társadalom vagy közösség – attól függően, hogy milyen területi vagy virtuális térben gondolkodunk. Anélkül, hogy a kapcsolathálózati rendszerben ne venne részt mindenki, nem elképzelhető hatékonyan szervezett társadalom. Így van ugyanis lehetőség csak arra, hogy valóban mindenki által elfogadható irányba (vagy irányokba!) történjen az előrelépés, és összességében pozitív fejleményekkel járjon a gazdasági fejlődés a társadalom minél nagyobb aránya, minden tagja számára. Ez tulajdonképpen a szubszidiaritást eredményezi, vagyis azt a körülményt, hogy a helyi közösség tagjainak életét befolyásoló döntéseket mindig a helyi közösséghez legközelebb eső szinten, lehetőség szerint mindenki részvételével hozzák meg.

3. A kutatásról

3.1. Kutatási kérdés

Kutatásunk során feltérképeztük a posztindusztriális gazdasági-társadalmi átalakulás és a lokális közösségek szociális helyzetének kölcsönhatását a meglévő, korábbi tudományos eredmények alapján. Arra is sort kerítettünk, hogy a korábbi eredmények felhasználásával feltárjuk: milyen hálózatelméleti megközelítések adnak alapot arra, hogy a lokális közösségek közötti, illetve egyes lokális közösségeken belüli hálózati elemek felhasználásával történő közösségépítési munkák induljanak el. Azt is bemutattuk, hogy a társadalmi hálózat- és közösségépítési munkákhoz milyen, a társadalom egyes tagjainak bevonását célzó megoldások lehetségesek, a bevonás különböző szintjein.

A projekt során célunk, hogy az önkormányzati és civil szervezetek hálózatba szervezésével létrejöttével történő, olyan közösségfejlesztési szolgáltatást dolgozzunk ki a meglévő nemzetközi példák alapján, amely eredményeképp azoknak a felzárkóztatása történhet meg, akik az említett fejlődési folyamatból egyáltalán nem, vagy csak minimális mértékben részesülnek. Főbb témakörök az következők: 1) Egyenlő esélyű hozzáférés megteremtése 2) hátrányos helyzetűek diszkriminációjának megszüntetése 3) humáninfrastruktúra és humán szolgáltatások fejlődése 4) helyi/regionális identitás, "valahova tartozás" kialakulása 5) tudásalapú társadalom kialakulásának támogatása 6) értékteremtés fontosságával kapcsolatos érzékenyítés. A kiinduló koncepciónk az volt, hogy nagyon sok nemzetközi példa feltárható arra vonatkozóan, hogy a régió egyes önkormányzati és civil szereplői-szervezetei alulról szerveződően voltak képesek kialakítani olyan jól működő hálózatokat, amelyek összességében a teljes térségnek, illetve annak hátrányos helyzetű közösségeinek is hasznára váltak. A kutatás során, amellett, hogy megállapítsuk: milyen konkrét társadalomfejlesztési, szociális fejlesztési példák hozhatók fel fenti témakörökben azt akarjuk feltérképezni, hogy milyen potenciál rejlik az eköré szerveződő hálózatok kialakításában és további fejlesztésében. A primer adatfelvételünket e cél mentén határozzuk meg: azt szeretnénk feltérképezni, hogy kifejezetten a négy érintett országban: Magyarországon, Ausztriában, Szlovákiában és Romániában, kifejezetten fejlődő lokális közösségekben felmutatható-e a gazdasági átalakulás és a gazdasági fejlődés közösségfejlesztésre való hatása a válaszadók attitűdjeiben. Ennek feltárása azért fontos, mert feltételezzük: a közösségi hálózatfejlesztési munkában akkor van potenciál, ha legalább a helyi társadalmi életben valamilyen szempontból aktív szerepet játszó szereplők: így például az önkormányzati munkában vagy a szűkebben-tágabban értelmezett helyi civil életben részt vevő szereplők felismerik a gazdasági fejlődés eredményeinek lokális közösségi "szétterítésében", szétterjedésében rejlő lehetőségeket.

A fentiek alapján a primer adatfelvételünk kutatási kérdését így fogalmazhatjuk meg: Felmutatható-e a magyarországi, ausztriai, szlovákiai és romániai, gazdaságilag fejlődő lokalitásokban a közösségi hálózatépítésben rejlő lehetőségekkel kapcsolatos támogató attitűd, mint társadalmi-kulturális potenciál, a helyi társadalmakban valamilyen szempontból aktív szerepet vállaló személyek körében.

Amennyiben kutatási kérdéseinkre adott válasz pozitív, úgy elmondhatjuk: a helyi társadalmakban rejlő humánkapacitás adott ahhoz, hogy a hálózatépítés módszerével a gazdasági fejlődés eredményei a helyi közösségben hosszabb távon szétteríthetők legyenek.

3.2. Módszertan és a kutatás operatív megvalósítása

Jelen tanulmány kérdései feltételezik egy átfogó primer kutatás megvalósítását a társadalomkutatások eszköztárának mozgósításával. Akkor beszélhetünk jó, a vizsgálati kérdésre reflektálni képes adatfelvételtől, ha azok teljesítenek három fontos kritériumot: cáfolható, azaz tudományosan falszifikálható adatokat eredményeznek viszonylag széles alapsokaságról; ha az eredmények megbízhatók, továbbá, harmadik elemként, ha az eredmények érvényesek, azaz valóban és pontosan arra adnak minél részletesebb választ, ami a kutatási kérdésünk homlokterében áll. További elvárás még ilyen kutatásoktól – lévén, az informátoraink, vagyis a megkérdezett, a kutatás által érintett alanyok ugyanolyan emberek, mint a kérdezők – hogy minden anonimitási, és általánosabban, kutatásetikai szempontot maximálisan figyelembe vegyünk. Emiatt nemcsak azt kellett garantálnunk, hogy a kutatás során megvalósított adatfelvételekben semmiféle privát adatot nem kérünk és biztosítjuk, hogy a válaszokból soha ne lehessen visszakövetni, ki volt a megkérdezett, hanem amellet is elköteleztünk voltunk, hogy minél fókuszáltabb, a válaszadókat partnernek kezelő, és partnerként a segítségükkel nem visszaélő, tömör kérdővet állítsunk össze.

Mindezek biztosítása érdekében a kutatás során kevert kutatási módszert alkalmaztunk, vagyis többféle kutatási megközelítés szerint értelmeztük a problémákat és kerestünk adekvát válaszokat e problémákra. A többféle megközelítés célja, hogy a kutatás fókuszában álló kérdéskörökre megbízható, érvényes és általánosítható válaszokat kapjunk, amely alapján egy globális kép bontakozhat ki róluk. Az egyetlen módszeren alapuló felmérések ugyanis mindenképp hiányos képpel szolgálnak. A pusztán kérdőíves adatfelvételen alapuló kutatás, noha képes egy alapsokaságra vonatkoztatva általánosan jellemző eredményekkel szolgálni amiatt, hogy az leegyszerűsített és számszerűsített adatokra kérdez rá, nem képes arra, hogy egy problémát folyamatában ábrázoljon, illetve részleteiben megértsük az ok-okozati összefüggéseket. Az úgynevezett „kvalitatív”, vagyis minőségi adatfelvételre lehetőséget adó módszerek (úgy mint az antropológiai megfigyelés, résztvevő megfigyelés, továbbá a különböző interjútechnikák) pedig arra alkalmasak, hogy egy kérdéskör komplex belső összefüggésrendszerét tárjuk fel, azonban eredményeink csak az adott felmérésben részt vettek körében, keresztmetszeti, és adott időpontra vonatkoztatottan teszi csak lehetővé következtetések levonását.

Amennyiben a két típusú megközelítést párhuzamosan alkalmazzuk, lehetővé válik, hogy kutatásunk valamennyi elvárásnak egyszerre tegyen eleget. A két módszernek azonban vannak közös metszetei, illetve olyan további alternatív kutatási irányvonalak, amelyekkel ki tudjuk terjeszteni kutatásunk érvényességét, és alternatív oldalakról is bemutathatjuk a vizsgált problémakört. Ilyen típusú módszernek számít az úgynevezett „mentális térképezés” módszere, a rugalmas kérdőívezés, a különböző társadalomtudományi kísérletek vagy a kapcsolatháló-elemzés. A kutatás során arra törekedtünk, hogy ezeket az innovatív módszereket is lehetőség szerint beépítsük a vizsgálatokba. Ennek menetéről kutatási módszer szerinti bontásban az alábbiakban számolunk be.

Szekunder elemzés. A korábbi kutatások szekunder, vagy másodlagos elemzése olyan kutatáselem, amely minden felmérés első és legfontosabb feladata. Az elemzés során összegyűjtjük azokat a kutatásokat, amelyek a mi témakörünkben nemzetközi szakmai körökben, a régió országaiban, és hazai, esetleg helyi szinteken születtek, és e szintek vizsgálatára vállalkoztak. E lépés két célt szolgál: 1) kapaszkodót ad a tervezett kutatás relevanciájával kapcsolatban: extrém esetben, amennyiben nemrég hasonló témában,

kérdéssel és hasonló módszerek bevetésével készült már kutatás, az lehetőséget ad arra, hogy saját primer kutatás nélkül is releváns információkhoz jussunk a vizsgált témakörben. S mivel erre – főleg a gazdaság- és társadalomtudományok szakmai berkeiben a témák, kérdések és módszerek gazdagsága miatt meglehetősen kicsi az esély – az is elképzelhető, hogy a kutatás egyes részei, vagy bizonyos módszerek elhagyását teszi csak lehetővé, ha előzetesen részletesen áttekintjük a releváns szakmai témakört. 2) A kutatás relevanciáját a szekunder adatelemzés olyan szempontból is meg tudja adni, hogy betekintést nyújt a szakterület állapotáról (a szakirodalom ezt „state of the art”-nak nevezi), és felvilágosítást tud adni a szakterület fontosabb téma- és kérdésköreiről. A vizsgálódásunkat tehát szekunder elemzéssel kezdjük.

Szakértői interjúkészítés. Az interjúkészítés, mint kvalitatív, minőségi információkat nem általánosítható módon szolgáltató kutatási módszer, alapvetően két fontos célt szolgálhat. 1) elsőként alkalmas arra, hogy a survey adatfelvétel pontos megtervezésére a szakmai hibák elkerülése érdekében, 2) másfelől pedig segít értelmezni a kapott eredményeket. A szakértői interjú készítése a kutatás során az első célt szolgálja. Ezek segítségével saját tapasztalatainkat kiegészítendő, korábban ismeretlen informátorokkal nyílt lehetőség beszélgetni, amelyek során megnyílt a lehetőség arra, hogy a problémával kapcsolatos új típusú kérdéseink születhessenek, és korábban nem ismert aspektusait tárhassuk fel a vizsgált jelenségnek. A kutató célja ezzel az, hogy megalapozottan, több perspektíva egyidejű alkalmazásával kezdhesse el a későbbi munkafázisokat. A szakértői interjú kapcsán olyan informátorokat kerestünk meg, és kértük közreműködésüket, akik a szakterületen maguk is számottevő tapasztalattal rendelkeznek, legyenek az intézményi struktúra bármelyik szintjének szereplői: vezetők, beosztottak, vagy a civil társadalom tapasztalattal rendelkező tagjai.

Survey adatfelvétel: A kérdőíves adatfelvétel lehetőséget ad a probléma viszonylag nagy alapsokaságra kiterjedő, egységesített vizsgálatára, amely az elképzelés szerint általános érvényű állítások megfogalmazását teszi lehetővé, illetve a kérdéskört a maga teljes struktúrájában, az alapvető töréspontok mentés is képes láttatni. Ehhez természetesen szükség van a minta megfelelő kiválasztására, amellyel a cél, hogy a teljes alapsokaságra általánosítható eredményeinket. Ez azonban a jelen kutatás keretei – a kérdéssel és az alapsokaság meghatározásából kifolyólag csak korlátozásokkal lehetséges. Kutatásunk fókuszában ugyanis az adott térség szervezetei állnak, amely specialitásukból kifolyólag csak korlátozott számban állnak rendelkezésünkre. Emiatt pedig nem lehetséges akár többes mintát venni a csoportból. Kutatóként célunk ilyenkor kettős lehet: 1) valamennyi érintett szervezet megszólításának megcélzása 2) jellemző csoportok meghatározása, ezt követően hasonló számú minta kiválasztása mindegyik csoportból, szem előtt tartva ennek várható általánosíthatósági korlátait. Bármelyik utat választjuk is, mindenképpen szükséges az alapsokaság lehatárolása, az ide tartozók pontos meghatározása. Első lépésként tehát mi is ezt tettük. Így az alapsokaság alatt a magyarországi és nemzetközi, olyan állami, önkormányzati, egyházi és civil szervezetek értünk, amelyek átfogó rálátással vannak a vizsgált problémakörrel kapcsolatos társadalmi problémákra, és lehetséges megoldási irányvonalaira.

Mélyinterjú készítése: A kérdőíves adatfelvétel arra alkalmas, hogy átfogó képet adhassunk a vizsgált kérdés társadalmi-gazdasági, intézményes környezetéről és helyzetéről; ahhoz azonban, hogy a problémakör mélyebb összefüggésrendszerére, működési mechanizmusaira folyamataiban rálássunk, fontos volt az eredmények ismeretében, ezeket magyarázó céllal mélyinterjút készíteni olyan szereplőkkel, akik maguk is foglalkoznak a vizsgált kérdéssel. E mélyinterjút ezért egyes, korábban feltérképezett szervezetek szakembereivel készítettük,

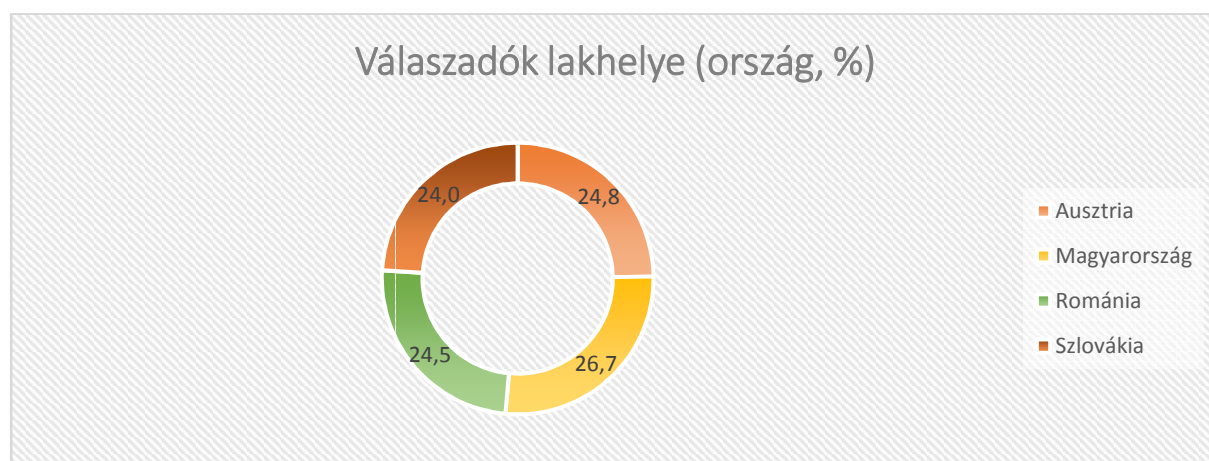

olyanokkal, akik aktív szereplői a helyi állami-piaci-civil-egyházi társadalmi életnek és látják a felmerülő problémákat. Az így nyert információk arra adtak lehetőséget, hogy jelen elemzés készítésekor az összefüggéseket magyarázni legyünk képesek. A survey adatfelvétel bemutatása kapcsán felmerülő magyarázatok így nem pusztán jelenségek feltárására szorítkoznak, hanem megalapozottan, a belső működésbeni összefüggésekre is rávilágítanak.

Rugalmas kérdőívvezetés: A rugalmas kérdőívvezetés a klasszikus survey felmérések olyan formája, amely a kérdőívvezetés folyamatát terepmunkának tekinti, és a válaszadók részéről elhangzó kvalitatív információkat is összegyűjti és elemzi, továbbá növeli a kérdőíves kutatások belső érvényességét azáltal, hogy segít a válaszadó szocio-kulturális helyzetéhez szabni a megadott kérdéseket (így például a válaszadó visszakerdezéseikre választ kaphatnak, a kérdezőbiztosok lehetőséget kapnak a kérdés újrafogalmazására, a válaszadók válaszaikhoz fűzött kommentjeit pedig rögzítik). A személyes kérdőívvezetés során így ezt a módszert alkalmaztuk, a beérkezett információk így meglátásunk szerint alaposabb képet nyújt a tanulmányozott problémaköréről.

4.2. A kutatás operatív megvalósítása

A kvantitatív, kérdőíves survey adatfelvételre, illetve a kvalitatív kutatás-elemekre (interjúk, fókuszcsoportok, mentális térképezés) 2020. augusztus-szeptemberében került sor - ennek során összesen több, mint négyszáz, a helyi társadalmi életre rálátó informátorral (például önkormányzati dolgozók és helyi civil szervezetek munkatársai) készült online adatfelvétel. A kutatásra rányomta bélyegét a globális COVID-19 koronavírus-járvány, amely során valamennyi érintett országban (Magyarország, Ausztria, Szlovákia, Románia) különböző mértékben ugyan, de olyan korlátozó intézkedések születtek, amelyek nagymértékben meghatározták válaszadóink fizikai mozgásterét is. Ezért döntöttünk amellett, hogy a kutatási elemeket valamennyi esetben online fórumokra tereljük (személyes szakértői interjúk illetve kérdőívvezetés), és kihagyunk olyan elemeket, amelyek mindenképp igénylik a személyes fizikai kontaktust. A kutatásunk főelemét képező nagymintás nemzetközi survey adatfelvétel azonban rendben megvalósult, és a készített kiegészítő kutatási módszerek hozzájárultak a survey adatfelvétel során kapott eredmények értelmezéséhez.

A válaszadók Magyarországról, illetve egyenlő arányban Romániából, Szlovákiából és Ausztriából származtak; a lekérdezés során figyelembe vettük a reprezentativitás egyes szempontjait: figyeltünk arra, hogy életkor és nem tekintetében a mintamegoszlás arányban legyen a vizsgálat helyszíneinek alpmegoszlásaival. A válaszadók tehát a helyi életben valamilyen fontos társadalmi funkcióval rendelkező személyek. Az ő megszólításukra azért van szükség, mert a kérdőív célja épp annak feltérképezése - amellett, hogy a vizsgált

témában milyen helyi problémák, kérdések merülnek föl - hogy ezek megoldására milyen helyi humánerő áll rendelkezésre (kik alkotják ezt a társadalmi csoportot, s ami még fontosak, milyen súlyosnak értékelik a vonatkozó problémákat, továbbá, hogy mennyire mobilizálhatók e problémák megoldására).

A kérdezés egyrészt partnerszervezeteken keresztül online formában, továbbá személyes megkérdezéssel, papíralapon történt a négy országban. A papíralapon beérkezett kérdőívek - mivel tartalmukban megegyeztek az online kérdőívekkel - egyesítésre kerültek azokkal egy közös adatbázisban. Az elemzés az IBM Statistical Package for Social Sciences 19-es verziószámú szoftverét és MS Excel szoftverek segítségével történt. A különböző országokban a lekérdezés ugyanazzal a kérdőívvel, ugyanabban az időpontban történt. Ez a körülmény a várakozásaink szerint lehetőséget ad arra, hogy országhközi összehasonlításokat tegyünk. A kérdőívzés értelme, hogy azt vizsgáljuk: a helyi viszonylatban hogyan jelennek a helyi termékkel kapcsolatos problémakörök egyes aspektusai helyi szinten és milyen helyi humánerőforrások mobilizálhatók e kérdés vonatkozásában. Ezzel kapcsolatban, a nemzetközi összehasonlítás azért is nagyon fontos, mert alkalmas arra, hogy rámutasson: van-e, és mekkora a nemzetközi közös metszet a különböző társadalmi problémák vonatkozásában - amennyiben közös metszet nincs, úgy a nemzetközi együttműködés lehetőségei is korlátozottak. Amellett, hogy létezik-e, felismerik-e ezeket a problémákat helyben, az is fontos kérdés volt a kérdőívben, hogy mennyire mobilizálhatók a helyi, főként társadalmi erőforrások ebben az irányban - ennek nemzetközi vizsgálata szintén a kooperáció várható intenzitása miatt érdekes elsősorban.

Az adatfelvétel során használt kérdőív során - annak rugalmasságát biztosítva - egyrészt azt kértük a kérdezőbiztosoktól, hogy szükség szerint a kérdőív standardizált voltát nem megbontva saját szavaikkal fogalmazzák át a kérdéseket, továbbá, hogy az elhangzó megjegyzéseket, kiegészítéseket fűzzék hozzá a kérdőívhez, amennyiben annak szükségét érzik. Az online kérdőívben némiképpen korlátozottan, de szintén lehetőség volt a kérdőívhez vagy annak témájához megjegyzéseket fűzni. E válaszok aztán szintén elemzésre kerültek, és bár nem változtattak az kvantitatív adatok értelmezésén, a kérdezés körülményeire visszacsatolást adtak: egy örömteli, és egy kevésbé örömteli körülmény derült ki. Utóbbi vonatkozásban a kérdőív hosszára, arra panaszkodtak a válaszadók, hogy az alaposan átgondolt válaszadás esetén kissé hosszadalmas a kitöltése, illetve egy-két válaszlehetőség kapcsán esetleg a különböző kulturális felkészültséggel rendelkező válaszadók különböző értelmezéssel élhetnek. Örömteli körülmény azonban, hogy számos pozitív visszacsatolást kaptunk, a kérdőívzés témájával, azzal kapcsolatban, hogy foglalkozunk ezzel a témával és érdekel a lakosság vonatkozó véleménye. Ez önmagában is arra sarkallt minket, hogy a releváns adatokra fókuszálva, alaposan és célra törően igyekezzünk kiemelni a valóban fontos eredményeket.

Az adatfelvétel a négy országban történt, az egyes országok releváns válaszadóinak lekérdezését az adott országban működő projektpartner koordinálta: a kérdőíveket online formában juttatták el a helyi közéletre rálátó szereplők számára. Ők biztosították, hogy az adatok rendben és az előre meghatározott számban (100-100 fő országonként; összesen 400 fő) lekérdezésre kerüljenek. Az egyes országokban az adatfelvételi munkákat az alábbi szervezetek végezték:

Ausztria: *Gemeinde Gaal*

Magyarország: *Forrásvíz Természetbarát Egyesület*

Szlovákia: *Obec Orechová Potoň és Szlovákiai Magyar Szülők Szövetségének Alapszervezete*

Románia: *Csíkszenttamás Polgármesteri Hivatal és Diószegi Fiatalok Szövetsége*

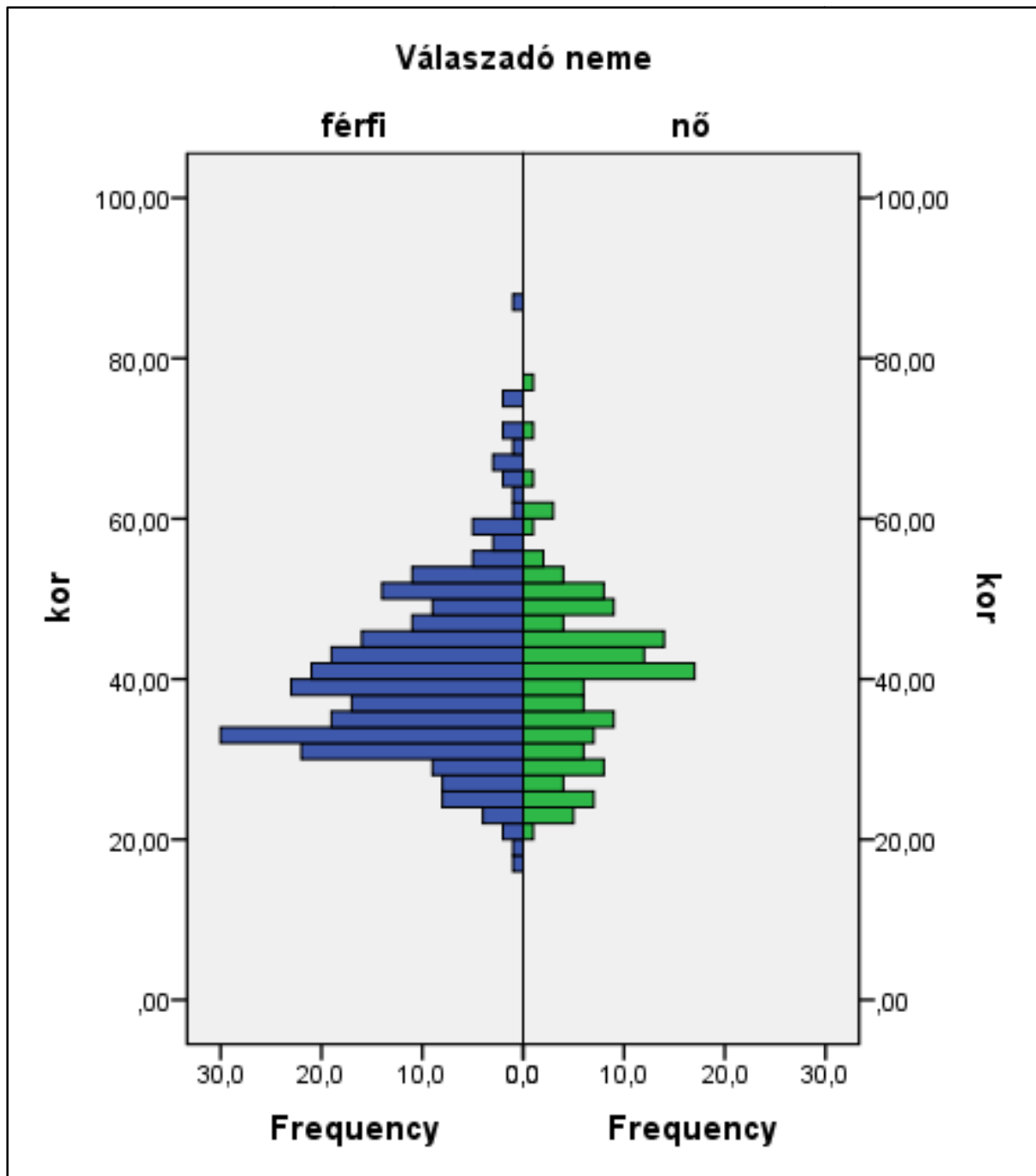
4. Eredmények

4.1. Válaszadók demográfiája

A kutatás primer kvantitatív szakaszában, vagyis a nagymintás nemzetközi kutatásban összesen 412 fős nemzetközi adatbázist állítottunk össze, amelynek alapjául egy, négy országban zajló survey típusú, kérdőíves adatfelvétel szolgált. Mivel a kutatást egy speciális társadalmi alcsoport képviselőinek körében végeztük (amely során célunk a helyi viszonylatokban járatos és a lokális társadalmi lehetőségeket és helyzetet ismerő, aktív társadalmi életet élő, közösségi adminisztrációban vagy a helyi civil életben – tág vagy szűkebb értelemben – aktív személyeket kérdeztük), és erről a társadalmi alcsoportról, enne egyes tagjairól nem áll rendelkezésre előzetes adatbázis vagy lista, az adatfelvétel hólabda módszertannal történt. Fontos hangsúlyozni, hogy a kutatás célja nem is egy, a négy ország valamennyi állampolgárára általánosítható eredmények megszerzése volt, hanem annak megállapítása, hogy a négy országban ezek a megkérdezett szereplők milyen közösségi aktivitási jellemzőkkel rendelkeznek, ideértve a szubjektíven megélt változásokat a helyi gazdasági-társadalmi szövetben, illetve ezzel kapcsolatos attitűdjeiket. Kutatásunk négy Közép-kelet-európai országra terjedt ki tehát; a válaszadók Magyarországról ugyanakkora mintát képviselnek, mint szlovákiai, romániai és ausztriai társaik egyesével: előbbi helyről 110, az utóbbiakból pedig rendre 99, 101 és 102 érvényes kitöltött kérdőív érkezett be. A négy országban végzett kutatás arra is lehetőséget ad, hogy bizonyos hangsúlyeltolódásokat állapíthassunk meg az egyes országok képviselői között a releváns kérdésekben, azonban célunk minél inkább annak hangsúlyozása, hogy a régióban legáltalánosabb értelemben mégis valamiféle hasonlóság bontakozik ki a helyi közösséggel, helyi fejlesztésekkel kapcsolatos kérdéskörökben. Bárhogy is legyen, a kutatás lehetőséget ad arra, hogy specifikusan foglalkozzunk a későbbiekben az egyes országokkal, és országspecifikus következtetéseket vonhassunk le, amellyel a kutatást követő munkák hasznára válhatnak a kapott eredmények. A kutatás során a válaszadók megszólítása lokálisan, egy-egy fejlődő helyi közösségen belül történt; a válaszadás nem volt senki részéről kötelező, és maximálisan betartottuk az anonimitással kapcsolatos szabályokat is, így a válaszok semmilyen formában nem köthetők egyes válaszadókhoz.

Törekedtünk arra, hogy a válaszadók leképezzék a társadalmi környezetet korra és nemre való tekintettel, akárcsak iskolai végzettségi szintre vonatkozóan. A kutatásban elsősorban fiatal és középkorú, aktív közösségi életet élő válaszadókat igyekeztünk megkeresni. Amint az a válaszadóink demográfiai adatai alapján készített korfa alapján is látszik, sikerült is valamennyi korcsoportból, illetve a két nem képviselői közül is nagyjából a teljes releváns társadalmi alapsokaságnak megfelelően válaszadókat megszólítani. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a nők részvétele a mintában kevesebb, mint a férfiaké, ami magyarázható az alapsokaság speciális társadalmi-demográfiai alapadataival éppúgy, mint a szisztematikus random mintavétel elhagyásából fakadó mintavételi hibákkal. Minthogy mindazonban valamennyi demográfiai csoportot nagyobb megkérdezetti minta képvisel, érvényes megállapításokat lehetünk képesek megfogalmazni a minta egyes demográfiai értelemben vett almintáinak összehasonlításai alapján is.

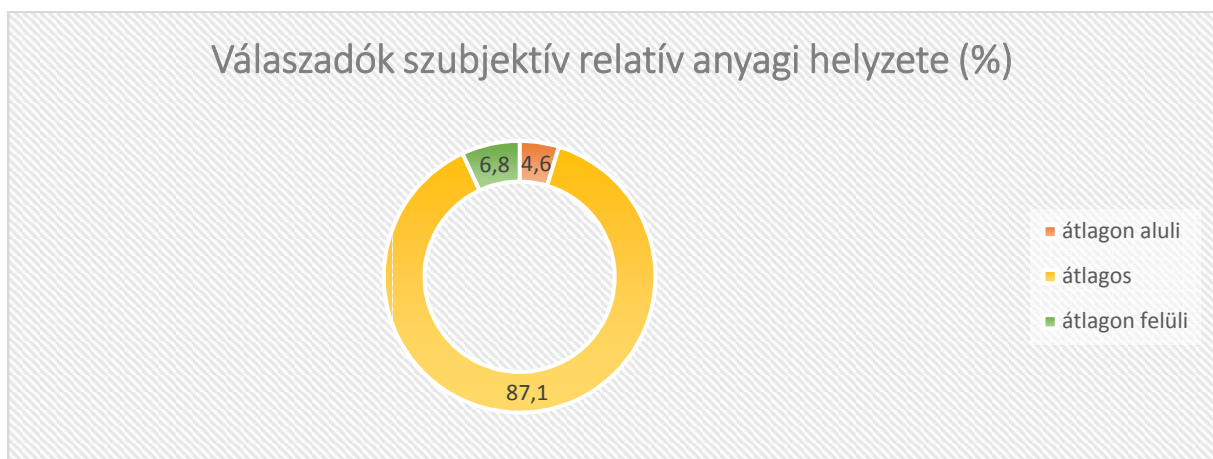
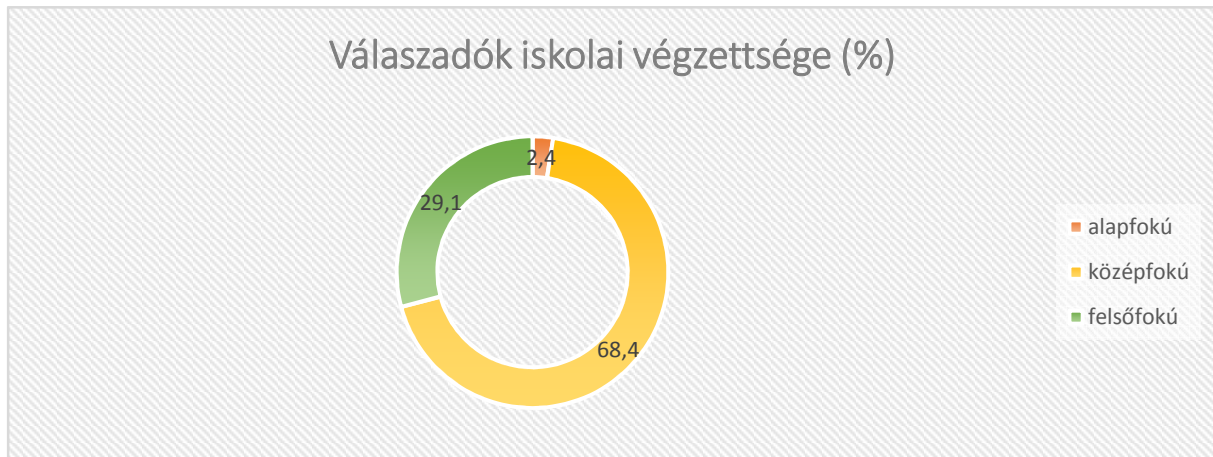

Iskolai végzettség tekintetében a mintánk jól követi az alapsokaság, pontosabban az egyes országok népességének iskolai végzettség szerinti megoszlása alapján várható szóródást. Mintánkba valamennyi országból kerültek alap, közép és felsőfokú végzettségűek, egyértelműen a középfokú végzettségűek túlsúlyával, noha a minta bő harmada ennél magasabb szintű végzettséggel rendelkezik - ez természetesen a speciális minta következménye: azzal, hogy a helyi közéletben aktív szereplőket kerestük, kissé eltolódott a minta a magasabb iskolai végzettségűek irányába, de ez az eltolódás nem jelent számottevő torzítást az alapsokaság megoszlásaihoz képest sem. Fontos megállapítani - bár erre a kérdéskörre a későbbi elemzések során még visszatérünk - hogy egyáltalán nem igaz az a feltételezés, hogy csupán magas képzettségű emberekről beszélhetünk a helyi civil aktivizmus és a közösségi tevékenységek kapcsán. A szakirodalom a helyi döntéshozást éppúgy alkalmasnak tartja alapfokú, vagy még alapfokú végzettséggel sem rendelkezők

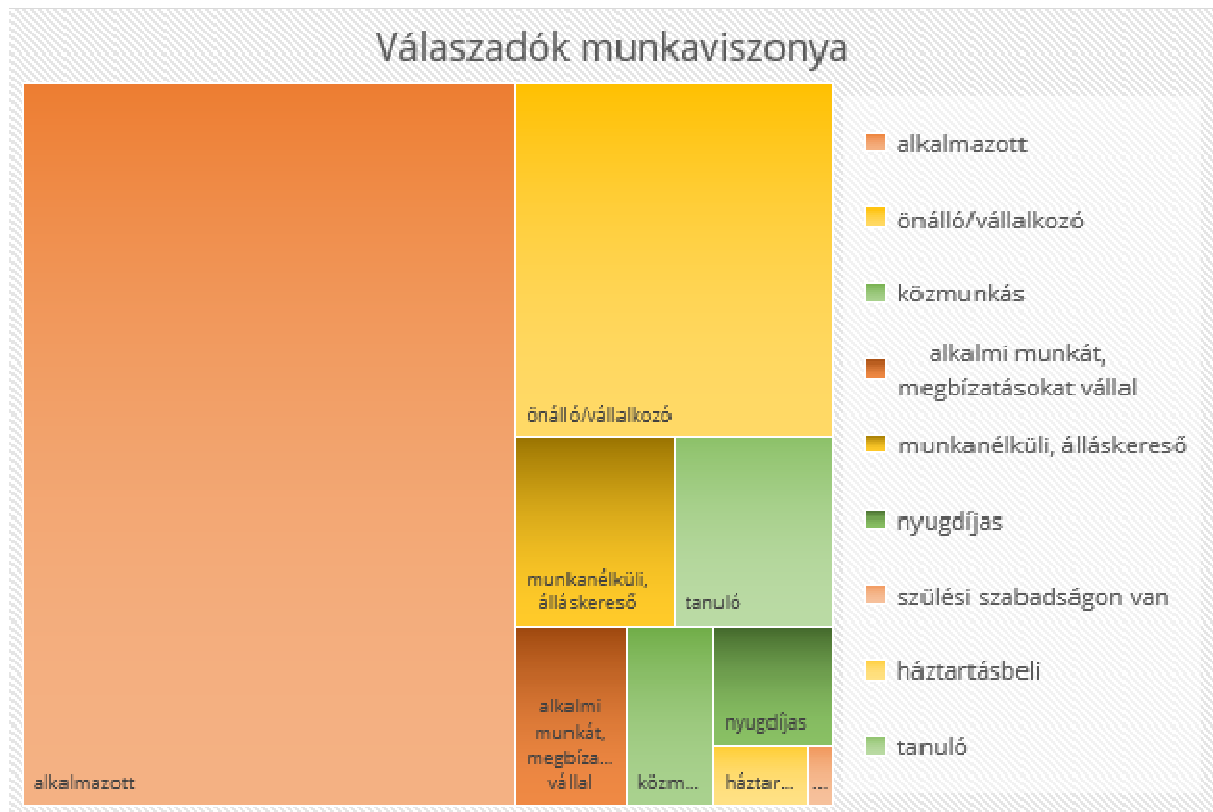

esetén, mint vegyesen vagy csak magas szintű iskolai végzettséggel rendelkezők körében. A szubszidiaritás elve alapján épp az számít egy központi megállapításnak, hogy a helyi emberek kompetensek a saját problémáik megoldásában, és ez a kompetencia egyáltalán nem iskolai végzettség által garantált kompetenciát jelent. A kistélepülések sokszor csak nagyon alacsony szintű hivatalos iskolai végzettséggel rendelkező választott képviselői, illetve adminisztratív személyzete eddig is sok esetben bizonyult legalább annyira alkalmasnak - ha nem még alkalmasabbnak - a közösség életének irányítására, mint magasabb iskolai végzettséggel rendelkező társaik.

A jövedelmi helyzetre vonatkozó kérdést feltenni általában nem szokták javasolni a társadalomkutatók, legalábbis nem explicit módon. Ennek két oka van. Az egyik ilyen okot az jelenti, hogy rendkívül érzékeny információról van szó, és a válaszadók többsége ezért válaszmegtagadóvá válik ezen kérdés kapcsán, így a begyűjtött adatok nem feltétlenül tükrözik pontosan a tényleges vagyoni vagy jövedelmi helyzetet. A másik okot pedig az jelenti, hogy még azok is nehezen tudják megmondani, mennyi is pontosan a jövedelmük, akik egyébként eléggé bátrak volnának a válaszadáshoz. Nem feltétlenül egyértelmű például, hogy milyen bevételek számítanak bele a jövedelembe, és melyek nem, illetve a jövedelmek időszakosan is ingadozhatnak, így egy adott nap, hét vagy hónap jövedelme nehezen adható meg, ehhez azt átlagolni kellene, ami egyrészt kihívásokkal teljes feladat, másrészt pedig az átlag is csalhat. Így tehát sokkal inkább javasolható olyan kérdést feltenni, ami valamiféle szubjektív, relatív anyagi helyzet szerinti pozíciót tükröz. Elterjedt például - s magunk is ezt a megoldást választottuk a kérdőív szerkesztési munkák során - hogy három kategóriából válasszák ki a megkérdezettek: inkább szegénynek, átlagos lehetőségekkel bírónak vagy kifejezetten gazdagnak írnák-e le saját anyagi helyzetüket. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek

természetesen nem szolgáltatnak egzakt eredményeket, de arra számos korábbi kutatás rámutatott már, hogy ez a típusú önbesorolás, még ha önmagában elemezve nem is jelent sokat, nagyon jó alapul szolgál annak, hogy megbízhatóan vizsgáljuk a vélemények szerinti eltéréseket e három, hozzávetőleges, szubjektív kategória között. A mi kutatásunkban mindhárom kategóriában található válaszadó (a legtöbben átlagos anyagi helyzetűeknek írták le magukat, ők tették ki a válaszadók majdnem kilencven százalékát, míg nagyjából minden tizedik válaszadó szegénynek, vagy gazdagnak, vagyis átlagon felüli anyagi helyzetűnek írta le magát), így ezeket a szisztematikus eltéréseket megbízhatóan elemezhetjük a továbbiakban.

A nagymintás nemzetközi survey adatfelvétel során a korábban bemutatottaknak megfelelően olyan válaszadókat kerestünk, akik a négy ország egy-egy lokalitásában a helyi közösségben aktív szerepet játszanak, akár önkormányzati dolgozóként, döntéshozóként, akár szűkebb és tágabb értelemben vett civil személyként. A válaszadók ilyen értelemben vett körülhatárolása nemcsak a demográfiai, hanem munkaerő-piaci helyzetükben is tükröződik. Amint az a csempediagramunkon is jól látszik, a válaszadók túlnyomó részét az aktív munkaerő-piaci státusú személyek tették ki, így tanulók és nyugdíjasok csak kismértékben szerepelnek a válaszadói mintánkban, a - munkaerő-piaci értelemben aktívnak számító - munkanélküliek a válaszadók 5 százalékát teszik ki. Ebbe a kategóriába természetesen beletartoznak a tartós (180 napnál hosszabb munka nélkül töltött idővel jellemezhető) munkanélküliek éppúgy, mint akik épp csak a megkérdezés pillanatában voltak két állás között. A nyugdíjasok és diákok részaránya épp, hogy csak eléri rendre a 2, illetve 5 százalékos részarányt a mintán belül. Az aktív munkaerőpiaci státussal rendelkezőkön belül azonban a megkérdezettek összetétele nagyon hasonlít az alapsokaságbeli összetételükhöz: 60 százalékuk alkalmazott, míg minden ötödik megkérdezett jellemezte magát önálló vállalkozónak.

A kutatás során olyan személyeket akartunk megkérdezni, akik valamilyen szempontból aktív közösségi életet élnek a vizsgált országok lokális közösségein belül, és van rálátásuk a helyi társadalmi életre. Ezen belül speciális alcsoportot alkottak azok, akik formálisan is a helyi civil élet résztvevői, azaz aktív civil szervezeti tagsággal rendelkeznek, vagy munkájuk a helyi adminisztrációhoz köthető (akár, mint politikai döntéshozók, akár, mint a helyi közélet és politikai vezetés adminisztrációjáért felelős személyek). Ennek következtében a mintánkon belül az alapsokasághoz képest nagyobb súllyal vannak jelen civilszervezeti tagok, illetve a helyi önkormányzat munkatársai. Hozzávetőlegesen minden hetedik válaszadó tartozik az előbbi, és minden tizedik az utóbbi csoportba. A civilszervezeti tagságot két alkategóriára bontottuk: olyan személyekre, akik kifejezetten a helyi társadalomért dolgozó civil szervezet aktív tagjai, illetve olyanokra, akik civilként általánosságban foglalkoznak szociális ügyekkel. Láthatjuk, hogy a kettő összefügg, és azok, akik civil szervezeti tagnak vallották magukat, általában épp ilyen ügyekkel (vagy ilyen ügyekkel is) foglalkoznak - függetlenül attól, hogy ez településszépítő, érdekképviseleti, kulturális vagy más típusú tevékenységet jelent a gyakorlatban. Megalapozottan vélhetjük úgy ezért, hogy e két almintában kifejezetten olyan személyek tartoznak, akiknek maximális a rálátásuk a helyi társadalmi és közösségi kérdésekre. Itt kell megjegyezni azt is, hogy a kérdés kapcsán a válaszadók valamennyi kategória kapcsán válaszolhattak igennel vagy nemmel, tehát az egyes kategóriába tartozás egymást nem zárja ki, köztük átfedések is előfordulhatnak. Ez alapján azok aránya, akik mind a civil, mind a helyi politikai-adminisztrációs tevékenységben részt vesznek, a teljes mintában 4 százalékot tesz ki. Országok között apró eltéréseket láthatunk a négy almintá teljes mintához viszonyított arányában. Az osztrák mintában 16, a szlovákban 13, a magyarban 10 a helyi politikai életben dolgozók aránya, míg a romániai mintában csak 4 százalékot képvisel ez a csoport. Magyarországon viszont a "hivatásos" civilek aránya magas: megközelíti a 24 százalékot, míg a többi országban 11 és 15 százalék között ingadozik a számuk.

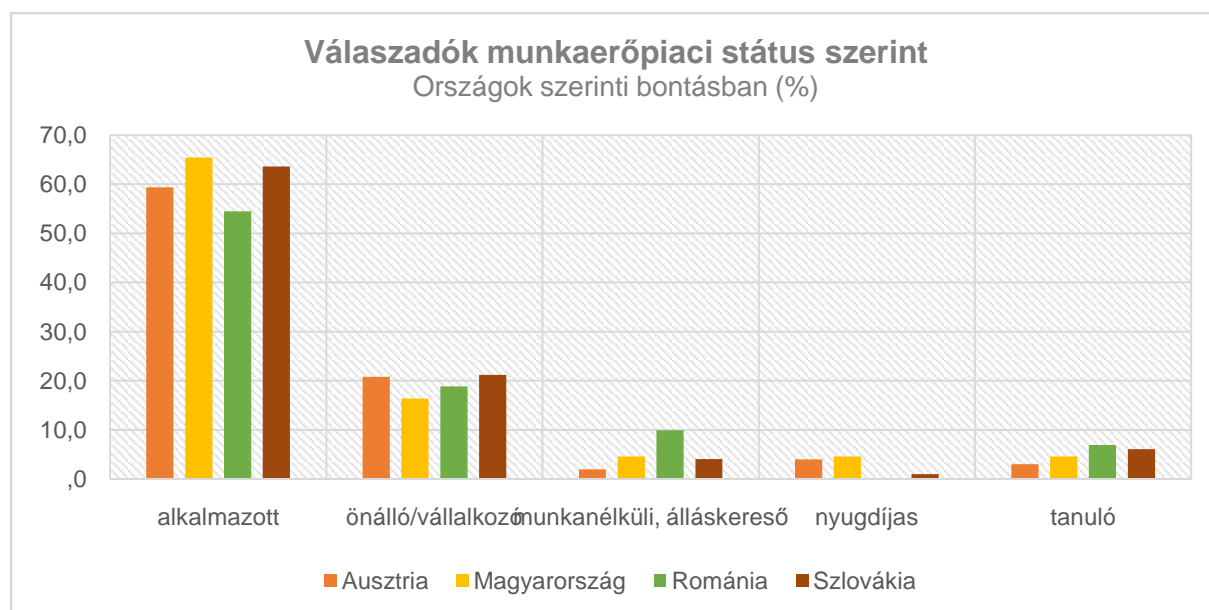
Országok szerinti bontásban vizsgálódva tovább, apró különbségeket találhatunk a demográfiai háttérváltozók tekintetében is, amit - különösen a végzettségi és munkaerőpiaci adatok kapcsán - magyarázhatunk az országok alapsokaságai közötti kompozíciós különbségekkel, illetve azzal, hogy a megszólítani kívánt célcsoport összetétele országról-országra változik. Természetesen ebben közrejátszhatnak a nem-random mintavételből fakadó különbségek is, azonban megállapíthatjuk, hogy a demográfiai háttérváltozók

kapcsán tapasztalható különbségek az egyes országok között minimálisak, és nagy hasonlóságot mutatnak a teljes fiatal-és középkorú alapsokaság általános jellemzőihez. Ezek alapján úgy véltük, hogy az adatelemzés során a súlyozás szükségtelenné válik, hiszen egyrészt jól közelítjük a demográfiai háttéradatokat, másrészt teljesen pontos háttéradatokat specifikusan a megcélzott, szűkebb célcsoportra nem áll rendelkezésünkre. Fontos azt is hangsúlyozni: a válaszadóink túlnyomó többsége születésétől fogva él azon a településen, ahol jelenleg lakik: a "gyűttmentek" aránya összességében csupán 15 százalék (ezen belül Magyarországon 14, Ausztriában 15, Romániában 16, Szlovákiában 15 százalékot tesz ki azok aránya, akik nem helyben születtek - és többnyire még ők is gyermekkorukban költöztek a településre).

A fentiekhez hasonlóan apró különbségeket találhatunk a válaszadók gender-összetételében is: a női válaszadók aránya az osztrák mintában a legalacsonyabb (28%) és a szlovák minta esetén a legmagasabb (37%), míg Románia és Magyarország vonatkozásában ez az érték rendre 32, illetve 36 százalék. Az átlagéletkorok alapján a négy minta között hibahatáron belül mozog a különbség: bár a romániai minta általánosságban fiatalnak mondható (38 éves korátlag), addig Magyarországon, Ausztriában és Szlovákiában rendre a 40,4 és 40,9 év közötti, féléves szűk sávban mozog a válaszadók átlagéletkora. Hasonlóképp, a végzettségi adatok vonatkozásában, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők részaránya Szlovákiában és Ausztriában az átlaghoz közelít (rendre 32 és 28 százalék), addig ennél Romániában kicsit alacsonyabb (19 százalék), Magyarországon pedig kicsit magasabb (36 százalék) az arányuk.

A munkaerőpiaci helyzet tekintetében is apró eltéréseket vehettünk észre csupán: az alkalmazottak részaránya minden esetben 55 és 65 százalék között mozog, a vállalkozóké pedig a 10-15 százalék közötti sávban található. A munkanélküliek aránya a mintában Románia esetén a legmagasabb és Ausztria esetén a legalacsonyabb, míg az inaktívak (tanulók, nyugdíjasok) aránya minden esetben 10 százalék alatt marad. A szubjektív anyagi helyzet megítélésében is ennek megfelelően alakulnak az egyes kategóriába tartozók részarányai: országos összehasonlításban az osztrák válaszadók majd' 10 százaléka sorolta magát a "gazdagok", míg csupán 5 százalék a szegények körébe. A magukat átlag alatti anyagi helyzetűnek bemutatók aránya Románia esetén a legmagasabb (8 százalék). Magyarországon 7 százalék vallotta magát "gazdagnak" és 3 százalék "szegénynek", Szlovákiában pedig csupán 4, és szintén 3 százalékot tesznek ki az így válaszolók.

4.2. Elemzés: általános helyzetkép

Amint a korábbiakban ezt megállapítottuk: a válaszadók túlnyomó többsége születésétől fogva a településen él. Ha közéjük számítjuk azokat is, akik születésüket követően költöztek arra a településre, ahol jelenleg élnek, elmondhatjuk: a válaszadók átlagosan 36-38 éves tapasztalattal rendelkeznek a helyi társadalmi-gazdasági helyzet változásai kapcsán. Olyan történelmi eseményeket élhettek át a településen, mint Európa újraegyesítése és a vasfüggöny lehullása, illetve a Keleti Blokk rendszerváltozása, a keleti tagállamok EU-s csatlakozása, vagy épp a 2000-es évek végén bekövetkezett globális pénzügyi krízis, amelynek következtében számos gazdasági-társadalmi probléma jelent meg helyben. Eközben a globális változások, mint a klímaváltozás, a globális gazdaság előnyeinek és hátrányainak helyi megjelenése, a tudás alapú társadalom és a posztindusztriális gazdaság kibontakozása, hatásaikban szintén megjelentek a helyi közösségekben. Válaszadóinktól a kutatási kérdésben megfogalmazott elképzelések mentén arra kértük: ítélik meg, hogy a helyi társadalmi-gazdasági élet mindezekkel párhuzamosan - amióta ők a településen élnek - miként változtak. A válaszadóknak ennek megfelelően felsoroltuk a helyi élet számos, gazdasági-társadalmi és kulturális aspektusait, és megkértük őket: a rendelkezésre álló 1-5-ig tartó skálán értékeljék, hogy romlott vagy javult az adott tényező mentén a lokális helyzet. Témánk specialitása miatt különösen koncentráltunk a posztindusztriális gazdaság egyes helyi aspektusainak megjelenésére, így a turizmus helyzetének változására. A skála legalacsonyabb értékét választva jelezheték: az adott tényező sokat romlott, amióta a válaszadó a településen él, míg a 2-es érték jelentése: kicsit romlott, a 3-asé: nem változott; a 4-esé: kicsit javult; s végül az 5-ösé: sokat javult. Az eredmények értékelésével megállapíthatjuk, hogyan vélekednek a helyi gazdasági-társadalmi-kulturális változások irányáról azok a személyek, akik a kutatás szempontjából releváns válaszadói körhöz tartoztak.

A mellékelt ábra a kategóriák mentén elért átlagértékeket mutatják: a lehetséges legalacsonyabb érték 1,0-ás, míg a lehetséges maximum 5,0-ás érték lehetett volna. A kategóriákat először a minta egészében, azaz országos bontás nélkül elemezzük. Már ez a kép is sokat mutat arról, hogy mit gondolnak válaszadóink az említett változásokról. Az ábrát egészében szemlélve először is azt vehetjük észre, hogy az átlagértékek nagyságrendileg 2,5 és 3,5 között mozognak, vagyis látszólag a változatlan irányában mutatnak. Ez a jelenség azonban nagymértékben magyarázható a kapott válaszok szórásával is, vagyis azzal, hogy az ellentmondó vélemények kiegyenlítik egymást. Az átlagértékeket ezért sokkal inkább egymáshoz, és nem a skála végpontjaihoz (azaz a skálához magához) érdemes viszonyítani. Láthatjuk, hogy egyes kategóriák mentén inkább a javulás, míg más kategóriák mentén inkább a romlás irányában térnek el a skála középértékétől a kapott válaszok átlagértékei. Ezek a kategóriák ráadásul nagyon jól körülhatárolható blokkokra különíthetők el.

Az első blokkba azok a kategóriák tartoznak, amelyek a válaszadók összességének véleménye alapján a javulás irányába mutatnak - vagy legalábbis inkább mutatnak a javulás, mintsem a romlás irányába. Olyan fogalmakat láthatunk itt, amelyek a hétköznapi szolgáltatások, az esztétikai és belső infrastruktúrákba esnek. Joggal nevezhetjük ezt a változó-csoportot a BELSŐ INFRASTRUKTÚRA kategóriájának. Az ezt a kategóriát képviselő változók: A település általános élıhetősége, az épített és természeti környezet állapota, a belső közlekedési, valamint szociális (oktatási) infrastruktúra, illetve a fogyasztói szolgáltatások (bevásárlási lehetőségek javulása).

Hogyan változott, amióta itt lakik...

(skála: 1-5)

A következő változó-blokkot a helyi TÁRSADALOM ÁLLAPOTA ÉS KÜLSŐ KAPCSOLATOK kérdései alkotják; ezek kapcsán a válaszadók általánosságban (vagyis országos bontás nélkül) a változatlansághoz közelebb álló képet alkotnak. Ide tartozik a településen lakók anyagi helyzete, az anyagi- és esélyegyenlőség, a társadalmi kapcsolatok minősége, valamint a környező települések megközelíthetősége, amelyet a települések közötti infrastruktúra állapotának változatlansága fémjelez. Ehhez a körhöz kapcsolhatjuk még a SZOLGÁLTATÁSOK kategóriáját: a kulturális-turisztikai (vendéglátóhelyek minősége; szórakozási lehetőségek)- és a humánszolgáltatások közül a helyi egészségügyi szolgáltatások relatív változatlanságát is. A sort a vállalkozóvá válás lehetőségeinek növekedése zárja, amely általánosságban a válaszadók részéről mindössze 3,1-es átlagértéket kapott a lehetséges ötből.

Amint a korábbiakban említésre került, a válaszadók átlagosan az utóbbi körülbelül 38 éves időtávlatban élték meg a település gazdasági-társadalmi helyzetének változásait. Ennek tükrében rendkívül fontos kiemelni, hogy az egyetlen kategória, amelyet csökkenőnek, kifejezetten romló körülményként tarthatunk számon, a TURIZMUS VOLUMENE címkével

fémjelezhetünk. A válaszadóink, jóllehet turisztikailag frekventált térségben élnek valamennyi esetben, illetve a turizmus volumene statisztikai adatokkal alátámaszthatóan is bővült az utóbbi évtizedben, alapvetően mind a turisták számának, mind a vendéglátóhelyek számának csökkenéséről számolnak be az átlagos skálaértékek tanúsága szerint. Ennek következtében is, a munkalehetőségek száma zárja a sort, mint a legnagyobb lokális probléma: erre a kategóriára átlagosan csupán 2,78-as értéket adtak a válaszadóink, amely alapján határozottan romló tendenciáról számolhatunk be. Amíg tehát a helyi környezet állapota javulóként festhető le, a válaszok alapján a turisztikai és más szolgáltatások minősége szintén inkább javul, mint nem; a turizmus volumenének és a helyi munkalehetőségek csökkenéséről számolnak be a válaszadóink. Ez egy nagyon egyszerű jelenségről ad tiszta képet: a turizmus minőségi fejlődése zajlott le az utóbbi évtizedekben, ami azonban a helyi közösség számos tagját rekeszti kívül a munkalehetőségekből - adott esetben akár ténylegesen, akár percepcionálisan a látogatók számszerűsített volumenének csökkenésével párhuzamosan. Az, hogy a vendégek száma csak szubjektíven, vagy objektíven mérve is csökken-e, ebből a szempontból irreleváns, mert a kapcsolódási pontok, a helyi közösség tagjainak gazdasági, szolgáltatószektorba való integráltsági szintje mindenképpen csökken, legalábbis a nagymintás survey adatfelvételünk válaszainak fényében.

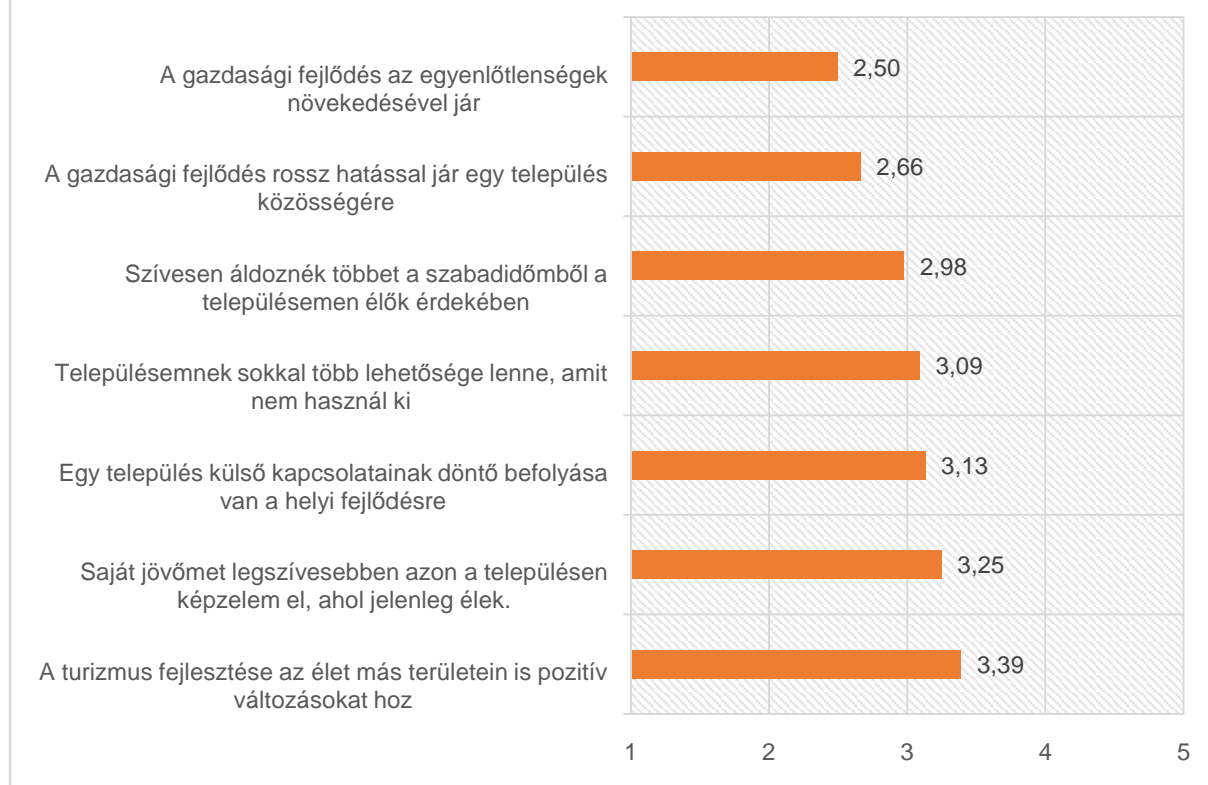
A kapott eredmények tehát azt mutatják, hogy a turizmus minőségi fejlődése kézzelfogható a helyi társadalmak számára, és ennek számos pozitív következménye lehet (akár egyes helyi - főleg infrastrukturális - fejlesztésekre gondolunk, vagy a településkép, az épített és természeti környezet fejlődésére). Mégis, ez aligha számíthat az egyének számára közvetlenül hasznosnak: a saját és társadalmi környezetük anyagi helyzete alig javul, miközben a munkalehetőségek száma a fentiekhez képest sokkal inkább romlik.

Miután megállapítottuk, hogy a válaszadóink elképzelése szerint melyek azok a főbb, kutatásunk szempontjából releváns faktorok, amelyek inkább romlottak, illetve javultak azóta, hogy a településen élnek, attitűdjeiket kérdeztük egyes, helyi gazdasági-közösségi kérdés vonatkozásában. Különösen arra voltunk kíváncsiak ebben a kérdéskörben, hogy miként ítélik meg a gazdasági fejlődés hatásait, illetve, hogy milyen attitűdökkel rendelkeznek a település közössége irányában: mennyire érzik magukat felelősnek a közösség sorsának jobbá tételében. Összességében megállapíthatjuk a kapott eredmények fényében, hogy a válaszadók, legalábbis, ami a kapott skálaértékek átlagát illeti, igencsak középre húztak. Ha azonban nem az átlagértékeket, hanem a válaszok szórását tekintjük, már sokkal változatosabb a helyzet, és sok esetben nagy különbségeket találhatunk a különböző válaszadók véleménye vonatkozásában. Mindenesetre az így is megállapítható, hogy válaszadóink a legtöbb esetben a mérlegelő álláspontot választották, semminthogy a szélsőséges véleményüknek adtak volna hangot.

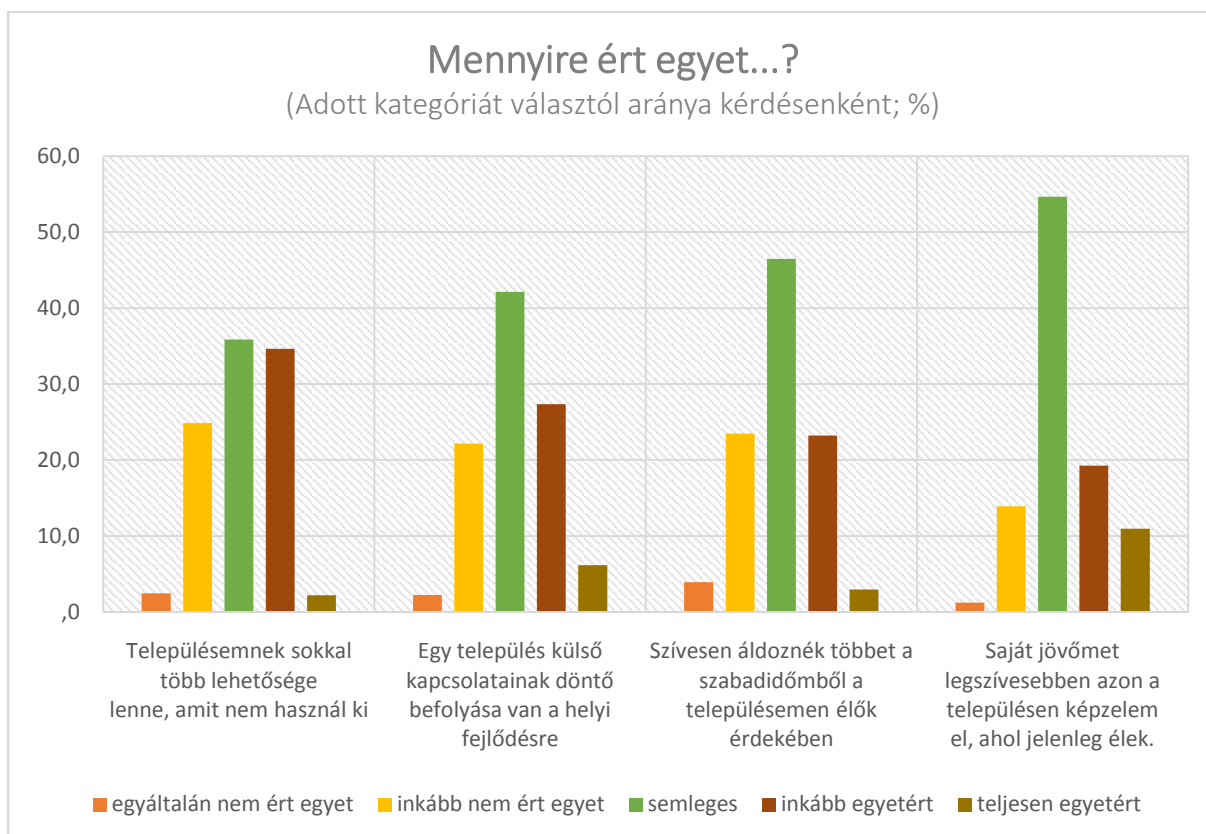
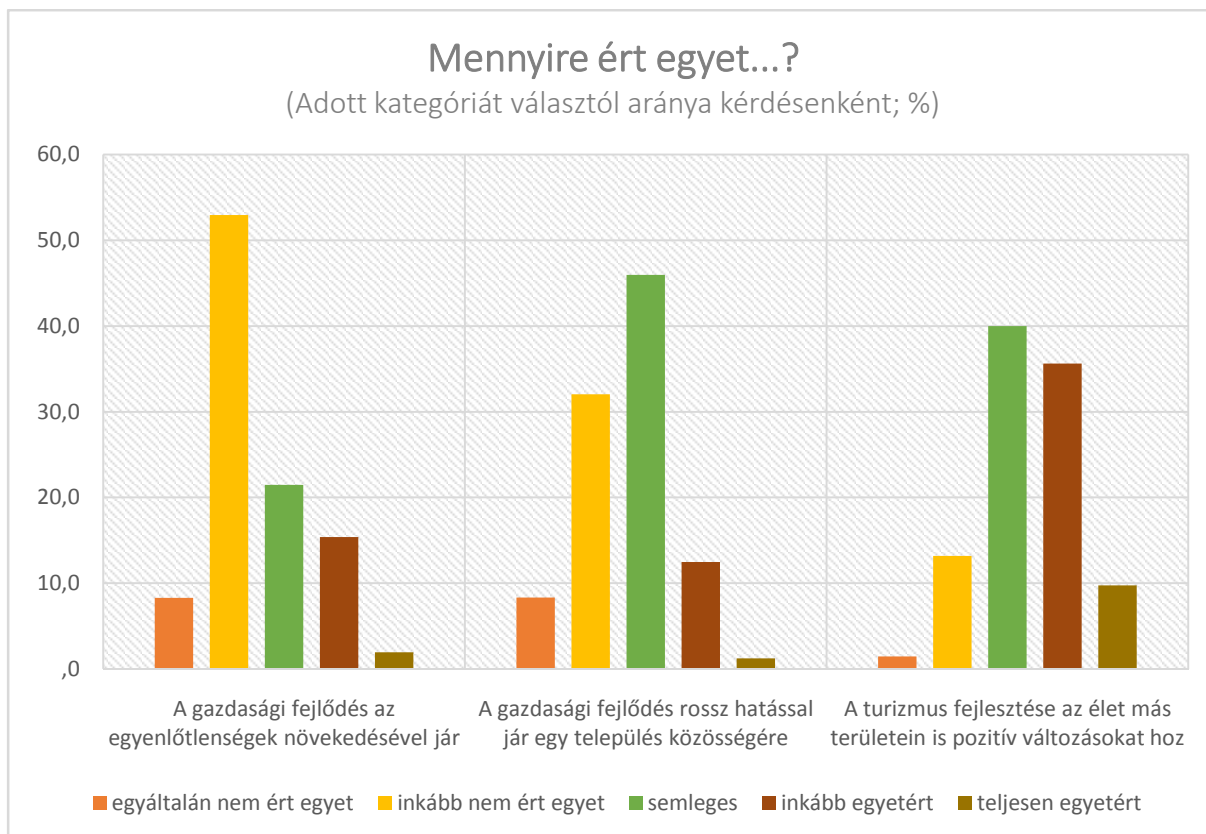

Mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel?

(Skála: 1-5)

A beérkezett válaszok kiértékelése során felfigyelhetünk arra, hogy összességében a válaszadók inkább pozitív, mint negatív hozzáállással rendelkeznek a gazdasági és turisztikai fejlesztések társadalmi-szociális hatásainak vonatkozásában: Hajlamosak úgy vélekedni, hogy a gazdasági fejlődés és a turizmus fejlesztése az élet más területein is inkább valamilyen apró pozitív, semmint negatív hatással jár, nem különösebben növeli a fennálló társadalmi-szociális egyenlőtlenségeket, illetve a közösség egészére, a közösségi életre gyakorolt hatása is inkább semleges, vagy legalábbis nem különösebben negatív. A válaszadók szintén igyekeztek „középre húzni”, és semlegesebb álláspontot megfogalmazni, amikor arról kérdeztük őket: vannak-e a településnek kihasználatlan lehetőségei; illetve, hogy mennyire szívesen járulnának hozzá a településen élők sorsának jobbá tételéhez. (A pontos kérdés az utóbbi problémakör vonatkozásában úgy hangzott: „Mennyire ért egyet a következő kijelentéssel: Szívesen áldoznék többet a szabadidőből a településemen élők érdekében). Ennél valamivel magasabb „egyetértési” pontszámot kapott átlagosan az a kijelentés, miszerint a válaszadók azon a településen képzelik el jövőjüket, ahol jelenleg is élnek. A középmezőnyben, 3,13-as „semleges” álláspontot foglalta el a teljes minta az átlag alapján abban a kérdésben is, miszerint egy település külső kapcsolatainak döntő befolyása van a helyi fejlődésre. Vagyis a megkérdezettek – legalábbis egyelőre és összességében úgy látszik – semlegesek a külső kapcsolatok fontosságát illetően, vagy nagyon minimálisan gondolják azt fontosnak.

Az átlagértékek mellett az egyes kérdésekre kapott válaszok (az ötfokú skála egyes skálaértékeire érkezett voksok számossága) elemzésekor alapvetően szintén középre húzást tapasztalunk, ha a mintát teljes egészében vizsgáljuk: szinte minden kérdés esetén a középső, semleges (3-as) értékre érkezett a legtöbb voks, míg a szélsőséges értékek

("egyáltalán nem ért egyet" és "teljes mértékben egyetért") egy esetet leszámítva nem érik el a 10 százalékos részarányt. Az, hogy nem a középső érték győzedelmeskedik, csupán egy esetben fordul elő: Arra a kijelentésre, hogy a gazdasági fejlődés az egyenlőtlenségek növekedésével jár, a válaszadók fele válaszolt az "inkább nem ért egyet", vagyis a 2-es skálaértékkel. Ezzel párhuzamosan, azzal, hogy a turizmus fejlesztése az élet más területén is pozitív változásokat hoz, a válaszadók majdnem fele választotta a 4-es-5-ös skálaértékeket. Ezeket is megfontolva mindazonáltal, a semleges álláspontok látszanak győzedelmeskedni.

4.3. Elemzés: többváltozós vizsgálatok

Országos bontásban vizsgálva a fenti kérdéseket azonban jellegzetes és szisztematikus különbségeket találhatunk. A kutatásunk során a fentiekben bemutatottak alapján négy országban: Magyarországon, Ausztriában, Szlovákiában és Romániában végeztünk survey adatfelvételt; az ehhez készített kérdőívet valamennyi országban nagyjából egyenlő mértékben 100-100 fő, a helyi lokális közösségben aktív szerepet játszó válaszadó töltötte ki. A nagymintás nemzetközi survey adatfelvétel eredményeképp így releváns megállapításokat tehetünk az egyes országokból származó vélemények, attitűdök között feszülő különbségekről is. Az első, itt elemzendő kérdésblokk a helyi változások (az egyes felsorolt kérdéskörök kapcsán felmerülő, a válaszadók helyben töltött ideje során bekövetkező szubjektív változások) megítélésére vonatkozik.

Összességében, és nagy általánosságban ezzel kapcsolatban megállapítható, hogy a változásokat szinte valamennyi esetben az ausztriai kitöltők értékeli legpozitívabban saját környezetük vonatkozásában, és romániai válaszadóink értékeli legnegatívabban - szintén a ő saját környezetük vonatkozásában. A szabály alól azonban természetesen vannak kivételek, amelyek a közölt ábráról is jól leolvashatóak.

Ilyen például a helyi munkalehetőségek megítélése, amelyek változásai Romániában tűnnek a legkevésbé kedvezőnek a válaszadók tanúsága szerint, mégsem a Magyarországgal fej-fej mellett álló Ausztriában a legmagasabb, hanem a szlovákiai válaszadók attitűdjei kapcsán mérhetjük a legmagasabb, vagyis a pozitív változások irányába mutató átlagértékeket. A vállalkozóvá válással kapcsolatos változások megítélése kapcsán a romániai válaszadókat kivéve - akik ennek lehetőségét jóval a középpérték alá szavazták be - valamennyi ország fej-fej mellett áll, és a 3,1-es átlagértéket meghaladva, inkább a pozitívabb változások irányában mutatnak az általuk adott értékek átlagosan. A belső és külső infrastruktúra fejlődése hasonló értéket mutatnak, azonban a településközi közlekedés szisztematikusán a belső infrastruktúra után kullog az állapotváltozásának irányát tekintve, és a romániai válaszadók mindkettő kapcsán negatívabb képet festenek, mint szlovákiai, magyarországi vagy ausztriai társaik. Hasonló a helyzet nemcsak a közlekedési, hanem a közmű-infrastruktúra vonatkozásában is. Míg valamennyi másik ország válaszadója az egyik legmagasabbra értékeli az ennek kapcsán értelmezett változások pozitív irányát, addig a romániai válaszadók átlagértékei a romló tendenciák felé mutatnak. Az ausztriai válaszadók a többi országban megkérdezett polgároknál a humáninfrastruktúra változásaival kapcsolatban is nagyobb optimizmusról adnak bizonyosságot: az egészségügyi helyzet változásait pozitívabbnak, az oktatási infrastruktúra változásait pedig kiugróan, jóval pozitívabbnak ítélik meg, mint magyarországi vagy szlovákiai társaik - a romániai válaszadókról nem is beszélve.

Hasonló helyzetkép fogad minket, ha a fogyasztói szolgáltatásokat vesszük szemügyre: A bevásárlási, szórakozási és szabadidős lehetőségek esetén szintén együtt mozogni látszanak

a magyarországi és szlovákiai eredmények, míg Ausztria az előbbi kategóriában kicsit lemaradva, utóbbiban kicsit megelőzve ezeket, látható. A romániai válaszadók véleményének tükrében azonban mind a bevásárlási, mind a szórakozási-szabadidős szolgáltatás-kategóriában inkább kedvezőtlen folyamatok zajlottak le azóta, hogy a válaszadók az adott településen laknak.

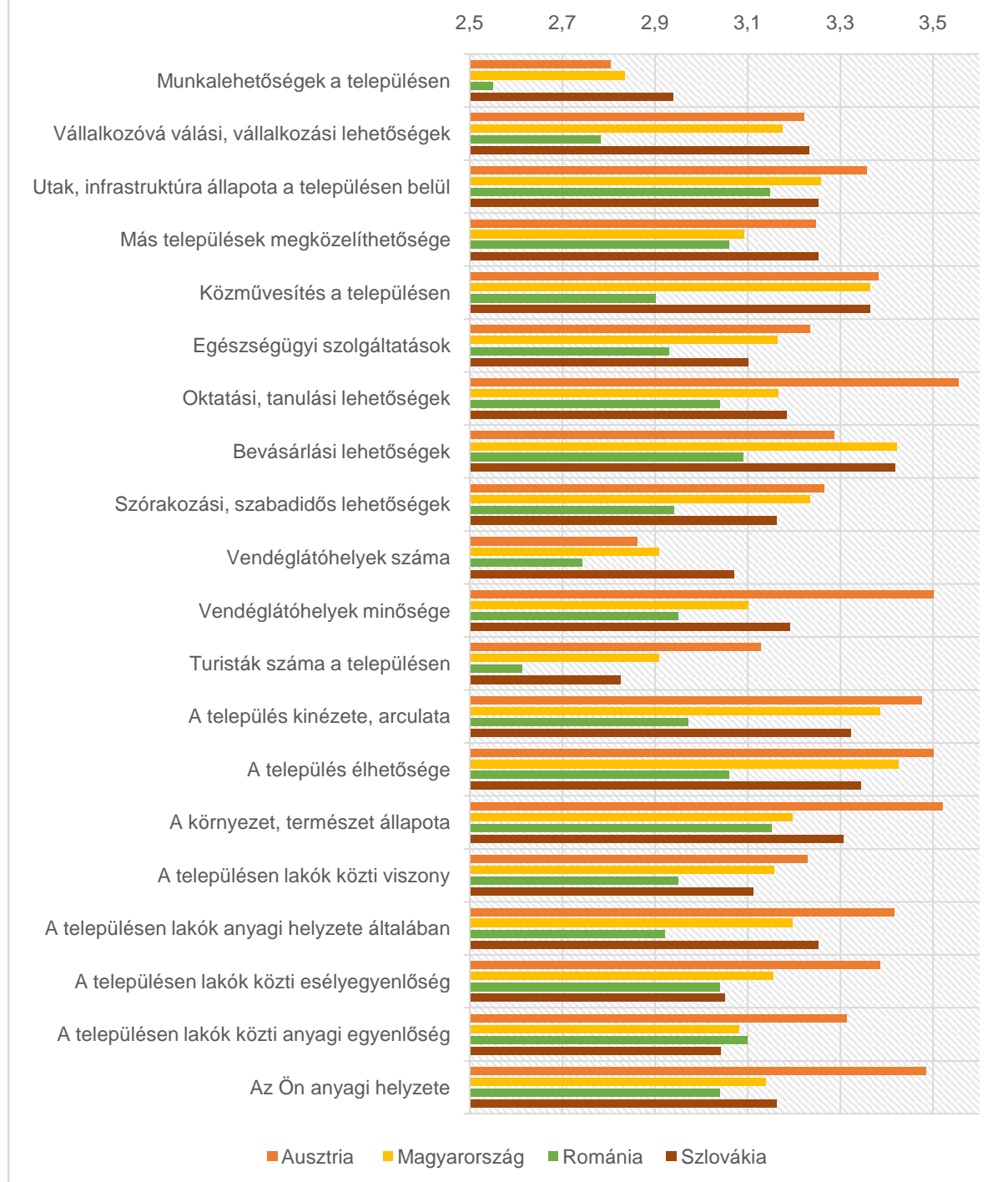
Kutatásunk legfőbb kérdése, hogy a turisztikailag frekventált térségekben, ahol a posztindusztriális gazdasági fejlődés legpozitívabb fejleményei bontakoznak ki, mennyiben mutatkoznak a válaszadók attitűdjeiben a fejlődés pozitív közösségi hatásai. Legfőképp azt vizsgáljuk, hogy a válaszadók: lokális társadalmi közegbe beágyazott közösségi szereplők a négy országban hogyan vélekednek a gazdasági fejlődés vívmányainak társadalmi szétterülésével kapcsolatban. Ez a kérdés azért fontos, mert amennyiben a válaszadók látják az ebben rejlő lehetőségeket, és szívesen vesznek részt a közösségi életben, úgy olyan szociális szolgáltatásokat lehetünk képesek a jövőben megalapítani, amelybe a helyi lakosság aktív részvételére számíthatunk - akkor is, ha ezek a válaszadók közösségileg többé-kevésbé eleve is aktívnak számítanak. Emiatt érdekes megvizsgálni országok szerinti bontásban is, hogy az egyes, turizmussal kapcsolatos kérdésekben hogyan vélekedtek válaszadóink - ennek vonatkozásában ugyanis a fentiekhez hasonlóan szintén láthatunk eltéréseket nemzetközi kontextusban.

Amint az a sávdiaagramon is szembeötlő, a vendéglátóhelyek számában inkább a visegrádi országok válaszadói látnak pozitívabb változásokat, míg Ausztria válaszadói csak a harmadikak a sorban. Ezzel ellenkezőleg azonban, a minőségi kritériumok vonatkozásában már az ausztriai válaszadók adnak magas pontszámokat, akárcsak a vendégek számának növekedése kapcsán. A romániai válaszadók valamennyi esetben a legalacsonyabb pontszámokat adták e turizmussal kapcsolatos kérdésekre. Abban azonban már teljes az egyetértés osztrákok, szlovákok és magyarok között, hogy a települések arculata, épített és természeti környezete pozitív változásokon ment keresztül, amióta válaszadóink a településen laknak: az skála-átlagértékek a romániai válaszadók esetét leszámítva megközelítik és egyes esetekben el is érik a 3,5-ös értéket. Látható tehát, hogy a teljes minta átlagpontszámát elsősorban a változásokat sötétebben látó romániai válaszadók húzzák vissza valamelyest. Míg tehát az előbbieken alapján mind a magyarországi, mind a szlovákiai megkérdezettek a romániai válaszadókhoz képest pozitívabban látják az infrastrukturális, gazdasági és környezeti változásokat, a társadalmi-közösségi változások kapcsán már a romániai társaik mellé "zárkóznak föl" pesszimizmusban, és ennek kapcsán az osztrákok emelkednek ki egyedülálló módon a mezőnyből. A helyi társadalom anyagi helyzetének, anyagi- és esélyegyenlőségének változását ők a 3,0-ás középértékhez képest magasabbra értékelik, vagyis javulónak mutatják be, míg a többiek erre a kérdésre akár 2-4 tizeddel is rosszabb értékeket adnak, és a teljes változatlanúságról adnak számot. Hasonló a helyzet a közösségi élet vonatkozásában, jöllehet, a különbségek nem ennyire kirívók: az osztrákok erősebben, a magyarok és szlovákok gyengébben javuló tendenciáról számolnak be, míg a romániai válaszadók átlagosan a skála romlásról számot adó oldalán helyezkednek el.

Hogyan változott?...

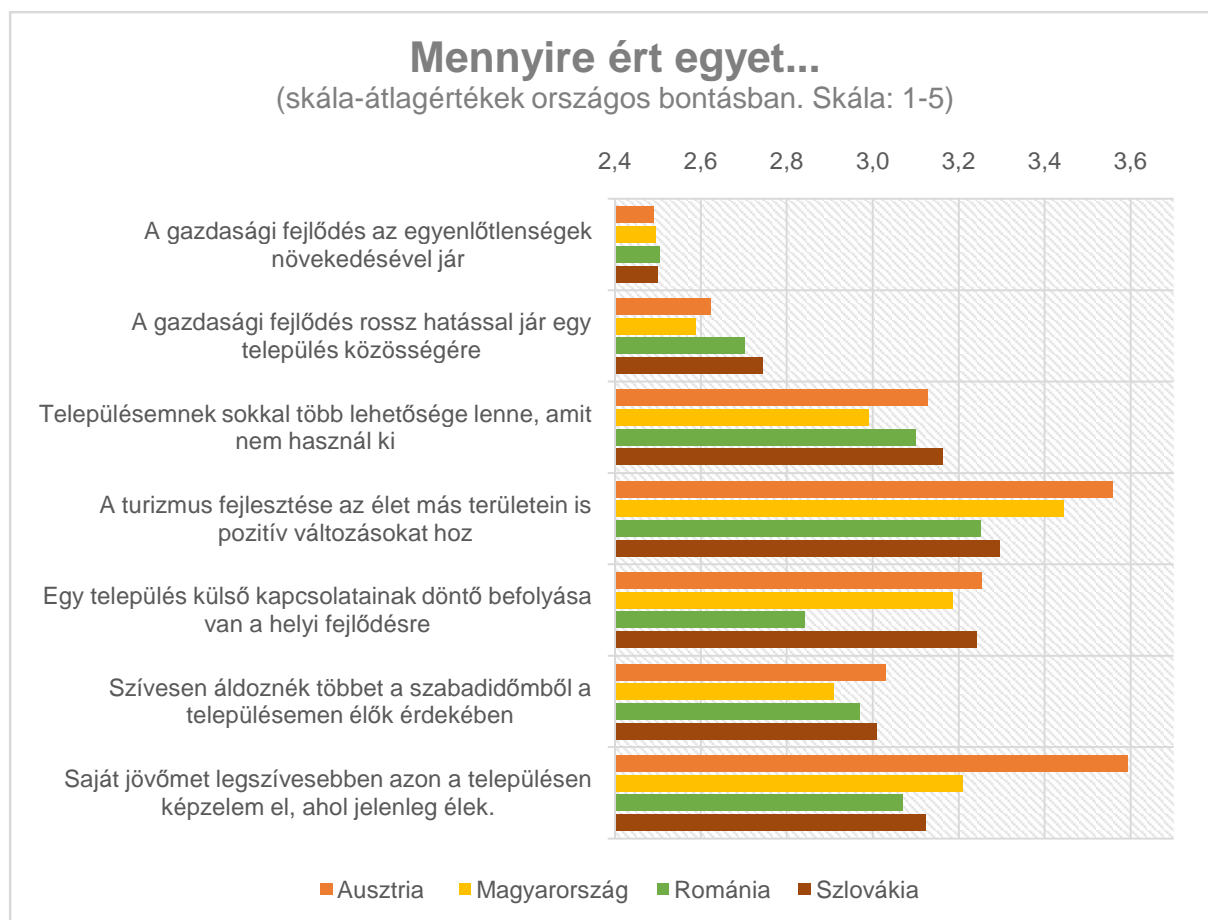
(skála-átlagértékek országos bontásban. Skála:1-5)

Bár tehát a fentiek alapján az országok között tapasztalhatók szisztematikus eltérések (általában az osztrákok számolnak be pozitívabb tendenciákról, a románok pedig negatívokról, miközben a szlovákok és magyarok kéz-a-kézben helyezkednek el a két szélsőérték között), az is megállapítható, hogy vannak együttjárások a különböző országok lakóinak véleményei között. Fontos hangsúlyozni, hogy a közösségfejlesztési szolgáltatásokat ezen eredmények tükrében is személyre kell szabni: ez a kutatás is bizonyítja, hogy a gazdasági-társadalmi, infrastrukturális és kulturális fejlődés más ütemben zajlik az egyes

országokban, s így általános megoldások helyett a helyi környezetre fókuszáló közösségi szolgáltatásokra van szükség a különböző országokban és lokalitásokban.

Survey adatfelvételünk során a fentebbiekben bemutatottaknak megfelelően attitűdkérdéseket tettünk fel a négy ország 100-100 válaszadójának, amelyben főként a gazdasági változások társadalmi hatásával kapcsolatos attitűdjeiket kérdeztük. A válaszadóknak a már korábban bemutatott ötfokú skála állt rendelkezésre a válaszadáshoz: azt kérdeztük tőlük: mennyire értenek egyet az egyes, felsorolt állításokkal. Láthattuk, hogy a válaszadók mérsékeltek, és kevésbé helyezkedtek radikálisan egyetértő vagy ellenkező álláspontra. Nagyon fontos kérdés azonban, hogy valamennyi országban hasonlóan mérsékeltek-e a válaszadók, esetleg a több országban megkérdezett célcsoport-tagok kioltják-e egymás álláspontjait azzal, hogy egyik országban adott esetben rendkívül támogató, míg a másikban nagyon nem egyetértő attitűddel rendelkeznek az egyes kérdésekkel, állításokkal kapcsolatban. A kijelentések, amint azt a korábbiakban bemutattuk, és amint az az ábrán látható módon bemutatásra is kerül, főként arra vonatkoznak, hogy miként ítélik meg válaszadóink a gazdasági fejlődés (és ezen belül a turizmus fejlődésének) helyi közösségre, és a helyi esélyegyenlőségre, szociális egyenlőségre gyakorolt hatását, valamint, hogy mennyiben érzik a potenciált a helyi gazdasági környezet és főként a helyi közösség fejlesztésében, illetve, hogy hol látják a saját szerepüket ebben a folyamatban. A beérkezett, és országokra bontott adatbázis elemzésével nyilvánvalóvá válik, hogy egyes kérdésekben megosztottabbak az egyes országok válaszadói, mint másokban.

Az egyik ilyen jellemző eltérés épp annak a kérdésnek a megítélése kapcsán bontakozik ki, hogy mennyiben látják a turizmus szerepét a helyi társadalmi élet felvirágoztatásában: Ebből a szempontból az ausztriai válaszadók vezetnek a rangsорт: ők látják úgy leginkább, hogy a

turizmus fejlesztése az élet más területein is pozitív változásokat hoz. A magyarországi válaszadók közül kevesebben, míg a szlovákok, illetve a romániai megkérdezettek közel 3 tized skálaponttal alacsonyabb értékeket választottak átlagosan. Fontos azonban megjegyezni, hogy valamennyi ország válaszadói alapvetően pozitívan, a társadalmi környezetre pozitív hatást gyakorlónak látják a turizmust. Ezzel párhuzamosan, épp azok az országok, amelyek kedvezőbbnek ítélik a turizmus gazdasági hatásait, kevésbé értenek egyet a helyi közösségre gyakorolt káros hatásaival is. Mindezek mellett, azzal sem a magyarországi, osztrák, román és szlovák válaszadók nem értenek egyet (pontosabban, inkább nem értenek egyet, mint egyetértenek), hogy a gazdasági növekedés az egyenlőtlenségek növekedésével járna. Ebből tehát továbbra is azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a válaszadók - nemzetiségre és lakhelyre tekintet nélkül - alapvetően optimisták a gazdasági fejlődés egyenlőséget, társadalmi és szociális jólétet, valamint a közösséget nem felbontó, hanem ezzel ellenkezően, támogató hatásaival kapcsolatban.

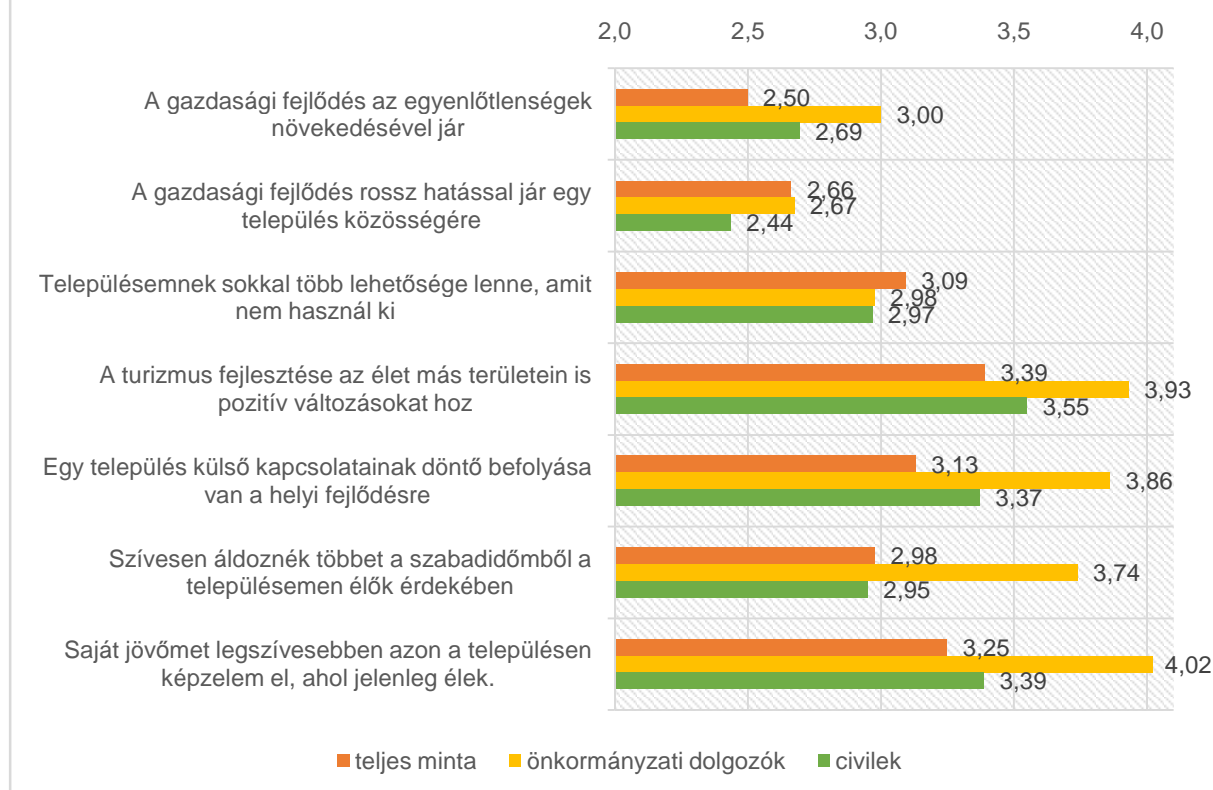
A fenti kérdéscsoportok mellett, a fentebbiekben is bemutatott módon, a lokális identitásra és a közösségi bevonásra kapcsolatos kérdést is elemezhetjük országok szerinti bontásban. Ha így teszünk, láthatjuk: a válaszadók egységesen semleges álláspontra helyezkednek átlagosan azzal kapcsolatban, hogy mennyire szívesen áldoznának saját szabadidejükből időt a közösségre, ám a lokális identitás, és a helyhez való ragaszkodás tekintetében inkább hajlamosak a pozitív tartományban skálaértékeket választani. Különösen igaz ez az ausztriai válaszadókra: ők majdnem fél skálaponttal jobban egyetértenek azzal az állítással, miszerint jövőjüket leghívesebben azon a településen képzelik el, amelyben jelenleg laknak.

Amennyiben ugyanezeket az attitűdkérdéseket országok szerinti bontás helyett aszerint vizsgáljuk, hogy a válaszadók - akik maguk eleve olyanok köréből kerültek ki, akik maguk is aktív részesei a helyi közösségnek és közéletnek - részt vesznek-e az adott település közösségi életében formálisan is, érdekes eredményekre juthatunk. A formális részvétel a kutatásunk keretében úgy értelmezhető, hogy az adott "aktív" válaszadók a helyi politikai döntéshozás, vagy a helyi politikai adminisztráció munkatársai, vagy aktív tagsággal rendelkeznek elismert civilszervezetben. Mint azt korábban megállapíthattuk, minden negyedik válaszadó valamely szempontból közösségileg kiemelten aktívnak számít e definíció alapján (és ezen belül minden tizedik válaszadó a helyi politikai irányításban, minden hetedik pedig a helyi civil életben vesz részt formális módon is). Mindezek alapján a kapott adatok elemzésével releváns következtetéseket vonhatunk le a válaszadóink eltérő attitűdjeiről. Az attitűdök ugyanis láthatóan sokkal inkább szólnak eszerint a dimenzió mentén, mint akár országos bontásban tették. Azt is mondhatjuk, hogy a helyi közösséggel, illetve a gazdasági fejlődés helyi társadalmi következményeivel kapcsolatban sokkal inkább határozza meg a válaszadók attitűdjeit a közösségi pozíciójuk, mint akár nemzeti hovatartozásuk, vagy, hogy mely országban laknak a vizsgált négy közül.

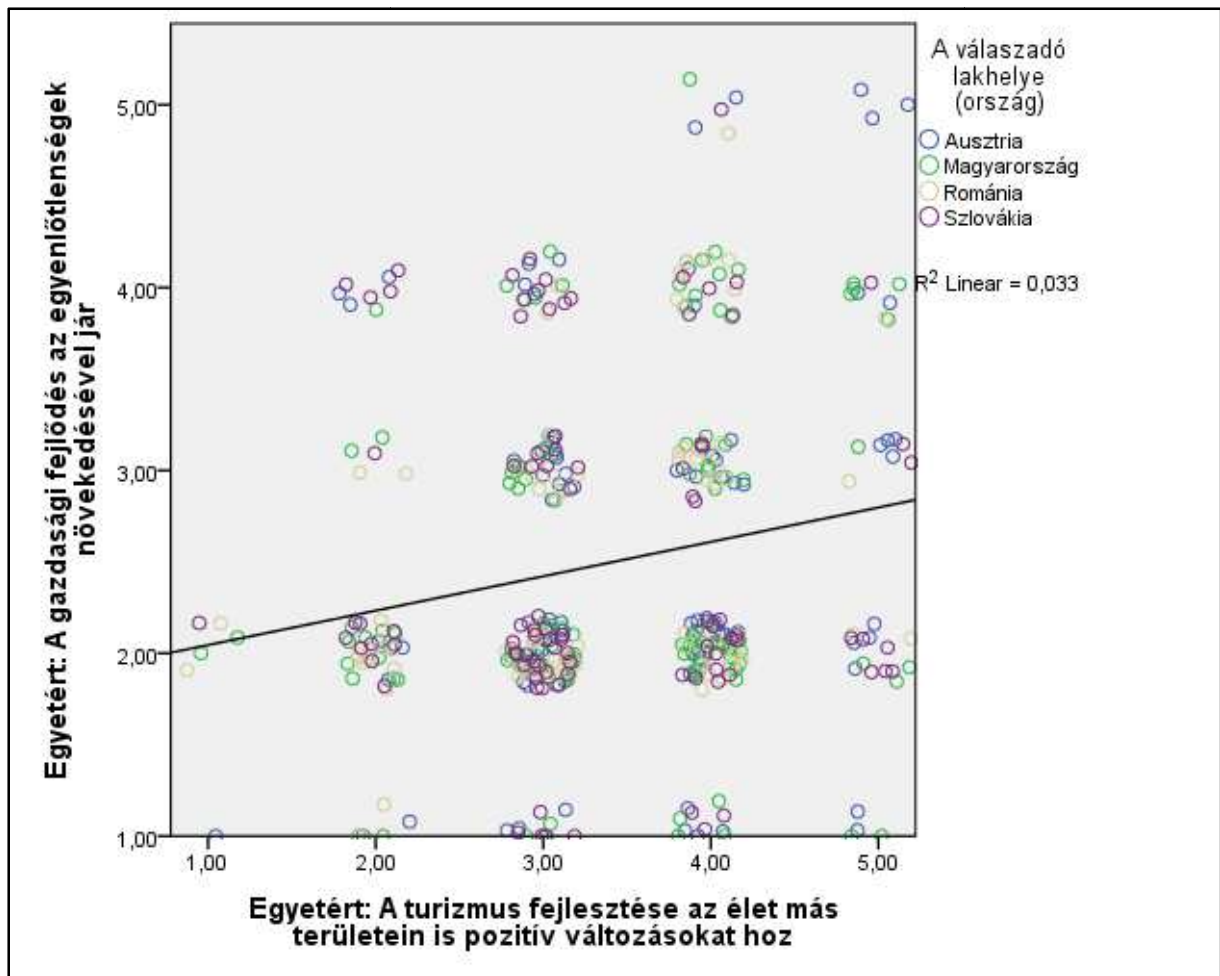
Mennyire ért egyet...

(skála-átlagértékek a teljes mintában és két almintában. Skála:1-5)

Az attitűdkérdések elemzésével világossá válik, hogy a turizmus fejlesztésének pozitív következményeivel kapcsolatban a helyi döntéshozásban és helyi civil életben formálisan résztvevők az átlagnál is jóval kedvezőbb véleménnyel rendelkeznek: ezek a válaszadók (de közülük is főleg a helyi önkormányzati munkatársak) erőteljesebben ismerik fel és vallják, hogy a turizmusnak az eredményeiből részesülhet a teljes helyi társadalom. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ők, azaz ugyancsak az önkormányzati alkalmazottak nem vetik el egyértelműen azt az állítást, miszerint a gazdasági fejlődés az egyenlőtlenségek növekedésével jár, s így azért a szociális hatásait a gazdasági fejlődésnek legalábbis korlátozottan ítélik, vagy legalábbis a pozitív változásokat, amelyeket a gazdasági fejlődés hozhat, elsősorban nem szociális téren érzékelik.

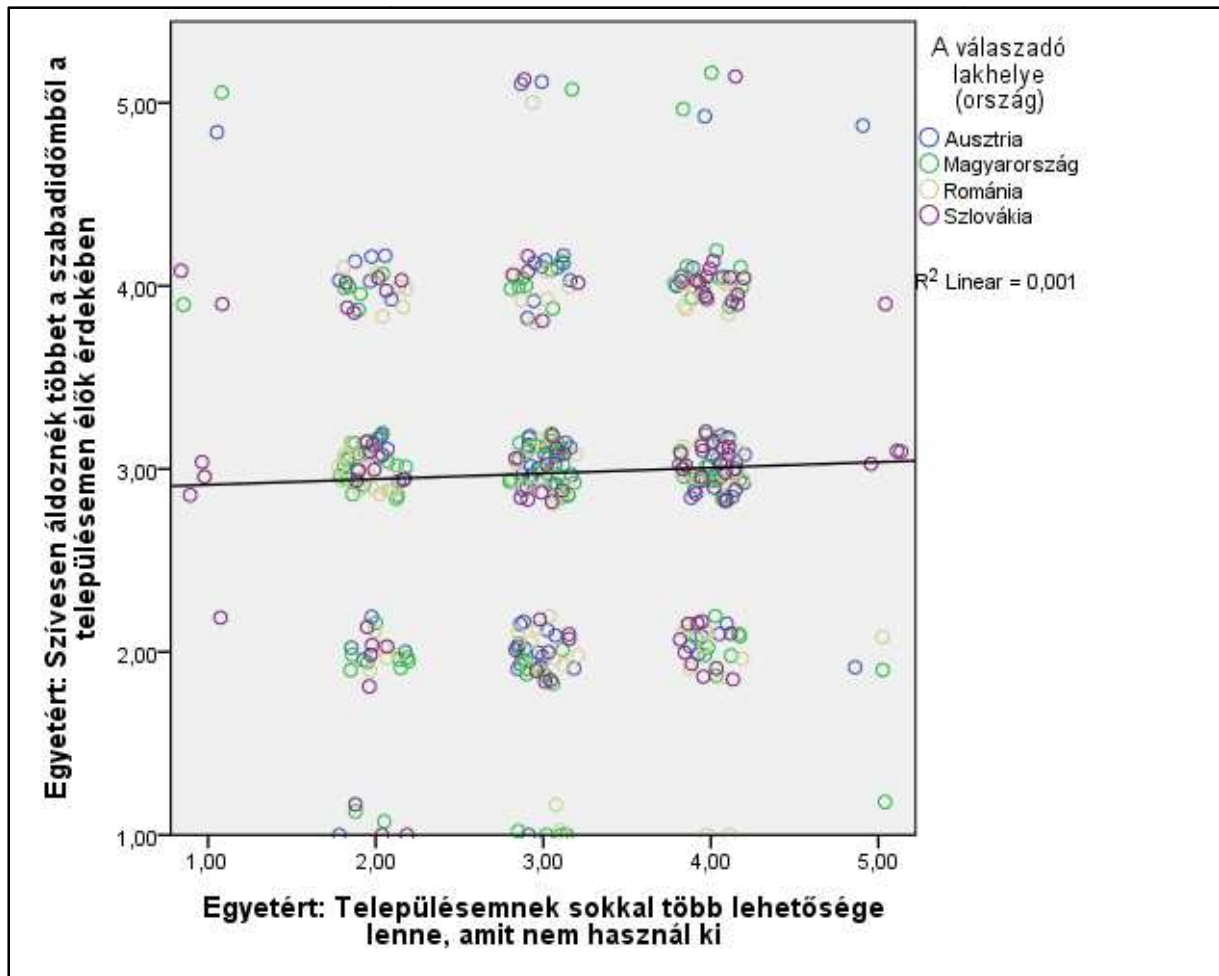
Fontos adalék még ehhez a kérdéskörhöz, hogy a civilszervezetek aktív tagjai az átlagnál szintén szkeptikusabbak azzal kapcsolatban, hogy a gazdasági fejlődés az egyenlőség irányában hatna, és a többiekhez képest sokkal kevésbé gondolják azt is, hogy a közösségre negatív hatást gyakorolna a gazdasági fejlődés. Külön állításban foglalmaztuk meg, hogy a hálózatosodás, illetve a helyi önkormányzat külső kapcsolatainak döntő befolyása van a helyi fejlődésre. Jól látszik, hogy azok, akik részt vesznek a helyi közéletben, sokkal felvilágosultabbak a hálózatosodásnak és a külső kapcsolatoknak a fontosságáról. A helyi identitásban is jelentős eltéréseket tapasztalhatunk: az önkormányzati dolgozók azok, akik átlagértékei meghaladják a 4,0-s értéket, vagyis ők kiemelkedő módon értenek egyet azzal az állítással, hogy saját jövőjüket legszívesebben azon a településen képzelik el, ahol élnek.

Az attitűd-kérdésblokk kapcsán arra is lehetőségünk nyílik, hogy megvizsgáljuk az egyes állításokra kapott skálaértékek együttjárását. Ez azt jelenti, hogy kideríthetjük: vajon azok, akik az egyik kérdésre magasabb pontszámot adtak, azaz magasabb szintű egyetértésüket fejezték ki az abban megfogalmazott állítással kapcsolatban, vajon hajlamosabbak voltak-e más állításokra is magasabb pontszámot adni. Ez a kérdés különösen két változó kapcsán lehet érdekes a kutatási kérdésünkből kiindulva. Egyrészt, feltételezhetjük, hogy azok, akik szerint a turizmus társadalmi spillover hatása (az a hatás, amely során a turizmus eredményei a társadalmi élet más aspektusaira is pozitív - vagy épp negatív - hatást gyakorolnak), a válaszadók fejében összefüggésben áll azzal, hogy a gazdasági fejlődés a társadalmi egyenlőtlenségeket növeli. Másrészt, a lokális identitás vonatkozásában fontos azt is megvizsgálni, hogy azok, akik úgy érzik: településük számos kiaknázatlan lehetőséggel rendelkezik, hajlandóbbak mutatkoznak-e maguk is hozzájárulni a településen élők problémáinak megoldásához.

Az ábrákon két-két kijelentésre adott egyes válaszok kerültek feltüntetésre egy kétdimenziós koordináta-rendszerben. Az egyes körök egyes válaszadókat jelölnek aszerint, hogy egyik, illetve másik kérdésre milyen skálaértékkel válaszoltak. Az egyes körök színezése az adott válaszadó országának megfelelően történt. A kapott eredményekből leolvasható több fontos megállapítás is. Egyfelől, a kétdimenziós koordináta-rendszerben jól látható a válaszadók "középre húzása", vagyis az, hogy a kérdésekre adott válaszaik inkább mérsékeltek, semmint radikálisok, és csak elvétve találhatunk körökben olyanokat, akik 1-es vagy 5-ös értéket választottak volna bármely kérdés esetén. Másfelől, a válaszok szóródásából és a jelölő körök színéből jól leolvasható, hogy mely országok válaszadói milyen válaszokra hajlamosabbak -

mint ahogy az ezzel kapcsolatos különbségek a megelőző ábrákon összesítve is bemutatásra kerültek.

A legfontosabb megállapítás azonban mindkét változó-pár esetén az együttjárással kapcsolatos, amelyet az ábrákon feltüntetett regressziós egyenes reprezentál. Az első változópár együttjárása kapcsán ez az együttjárás egyértelműen pozitív, és arról ad számot, hogy minél inkább hiszik azt a válaszadók: a turizmus az élet más területein is pozitív változásokat hoz, annál inkább gondolják úgy, hogy ez viszont a társadalmi egyenlőtlenségek növekedésével jár. A második ábra viszont nem mutat semmiféle releváns összefüggést vagy együttjárást a helyi problémák (kiaknázatlan lehetőségek) és az önkéntesség között. Attól függetlenül, hogy mennyire látják a válaszadók - nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül - a településük kiaknázatlan lehetőségeit, nem kívánnak több (vagy kevesebb) időt szánni szabadidejükből a település lakói érdekében. Mindezek két fontos tanulsággal szolgálnak számunkra, amely a későbbiek kapcsán relevanciával bírnak: egyfelől, a pozitív (társadalmi-gazdasági) környezeti változások kapcsán gyakran nem jut a válaszadók eszébe a társadalmi egyenlőtlenségek növelése, mint probléma (hiszen ez a két dimenzió egymással együttjár: annak ellenére gondolják a fejlődést pozitívabbnak, hogy az az egyenlőtlenségeket adott esetben növeli). Másfelől, azt is elmondhatjuk: a lokális integráció és a közösségért való munka független attól, hogy mennyi potenciális lehetőséget látnak a fejlődésre a válaszadók, valamennyi országban.

5. Összegzés és kitekintés

A kutatás eredményeit és megállapításait az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- 1. A turisztikailag frekventált fejlődő régiók helyi közösségeinek sikerességét meghatározza a posztindusztriális átalakuláshoz való kollektív adaptáció képessége:** A szekunder feltáró elemzés során megállapítottuk, hogy fejlődő térségben különösen nagy társadalmi konfliktusokat okoz a fejlődés maga, amennyiben annak vívmányai nem egyenletesen oszlanak meg a társadalomban vagy helyi közösségekben. A társadalmi konfliktusok négy fő típusát szokás megkülönböztetni (ezek 1) személyes ellentétek 2) kulturális különbségek 3) érdekütközések 4) társadalmi változás), s látható módon a társadalmi változás önmagában is ennek a listának fontos alkotóelemét képezi - nem véletlenül. Amellett, hogy a társadalmi változás (és így például a fejlődés) kulturális különbségeket is okoz áttételesen, illetve az érdekcsoportok helyzetének megváltoztatásával, új érdekkörök létrehozásával az érdekütközésekhez, illetve természetesen a személyes ellentétekhez is erős hatást fejt ki a konfliktusokra, önmaga erejénél fogva, közvetlenül is hozzájárul ehhez.
- 2. A gazdasági fejlődés vívmányai nem érintik egyszerre az összes társadalmi szereplőt, különösképp az utóbbi évtizedekben, amely során a turizmus minőségi átalakulása is tetten érhető volt:** A turizmus számos helyi társadalom első számú megélhetési forrássá vált, és teljes települések lehetőségeit, kilátásait változtatta meg pozitívan a többi típus mellett az üdülőturizmus is - a Balaton régió ennek ékes példája lehet. Statisztikailag is kimutatható módon, az átlagjövedelmek az inflációt meghaladó mértékben, ugrásszerűen növekedtek ezeken a helyeken, amelyet igazi sikertörténetként könyvelnek el sokan. Ha azonban egy-egy, tetszőlegesen választott jövedelmi csoport arányának változását látjuk, egy nyíló ollót vélhetünk felfedezni: nemcsak az átlagjövedelmek, hanem az egyenlőtlenségek is nagymértékben növekedtek ebben az időszakban.
- 3. A hálózatépítés, a gazdasági előnyök szétterítése érdekében hozott esélyegyenlőséget célzó, szociális-közösségfejlesztési lépés több fázisban és bevonási szinten értelmezhető és megvalósítandó:** A társadalmi távolságok növekedése nemcsak a lemaradóknak, de a fejlődés ideiglenes kezdeményezettjei számára is hatalmas veszélyt tartogat, mert a hosszú távú arányos fejlődést veszélyezteti, amely végeredményben hanyatlást jelent. Annak érdekében, hogy a gazdasági növekedés pozitív hatásai szétterjedjenek a helyi társadalomban, a tág értelemben vett közösségfejlesztés jelent megoldást, vagyis az, hogy a helyi társadalom kontrollálja a helyi gazdasági fejlődést, ideértve a helyi társadalom valamennyi szereplőjét. A közösségek belső megerősítése, a belső hálózatépítés, illetve külső kapcsolatainak fejlesztése, vagyis a külső hálózatépítés ezért létfontosságú volt minden olyan jelenleg is létező, a helyi fejlődésből arányosan profitálni képes helyi közösség számára, amelyek ma is jó példaként hozhatók fel a gazdasági fejlődés fenntarthatóságára vonatkozóan.
- 4. A végzett nemzetközi nagymintás survey adatfelvétel válaszadói optimisták a gazdasági fejlődés spillover hatásaival kapcsolatban, azonban az esélyegyenlőséget teremtő hatásaival kapcsolatban megosztottak:** A válaszadóink az utóbbi évtizedekben folyamatosan javuló infrastrukturális és gazdasági változást érzékelték, amelyhez azonban nem feltétlenül járultak pozitív társadalmi-közösségi változások. A beérkezett válaszok kiértékelése során

felfigyelhetünk arra, hogy összességében a válaszadók inkább pozitív, mint negatív hozzáállással rendelkeznek a gazdasági és turisztikai fejlesztések társadalmi-szociális hatásainak vonatkozásában: Hajlamosak úgy vélekedni, hogy a gazdasági fejlődés és a turizmus fejlesztése az élet más területein is inkább valamilyen apró pozitív, semmint negatív hatással jár, nem különösebben növeli a fennálló társadalmi-szociális egyenlőtlenségeket, illetve a közösség egészére, a közösségi életre gyakorolt hatása is inkább semleges, vagy legalábbis nem különösebben negatív. A beérkezett, és országokra bontott adatbázis elemzésével nyilvánvalóvá válik, hogy egyes kérdésekben megosztottabbak az egyes országok válaszadói, mint másokban. Az egyik ilyen jellemző eltérés épp annak a kérdésnek a megítélése kapcsán bontakozik ki, hogy mennyiben látják a turizmus szerepét a helyi társadalmi élet felvirágoztatásában: Ebből a szempontból az ausztriai válaszadók vezetnek a rangsort: ők látják úgy leginkább, hogy a turizmus fejlesztése az élet más területein is pozitív változásokat hoz. A magyarországi válaszadók tőlük kevéssel, míg a szlovákok, illetve a romániai megkérdezettek közel 3 tized skálaponttal alacsonyabb értékeket választottak átlagosan. Fontos azonban megjegyezni, hogy valamennyi ország válaszadói alapvetően pozitívan, a társadalmi környezetre pozitív hatást gyakorlónak látják a turizmust.

5. **A survey adatfelvétel válaszadói egyelőre csak nagyon mérsékelten mobilizálhatók a közösség érdekében, de az erősebb helyi identitással rendelkező, és közéletileg aktívabb szereplők kivételt képeznek:** A kutatási eredmények alapján a válaszadók egységesen semleges álláspontra helyezkednek átlagosan azzal kapcsolatban, hogy mennyire szívesen áldoznának saját szabadidejükből időt a közösségre, ám a lokális identitás, és a helyhez való ragaszkodás tekintetében inkább hajlamosak a pozitív tartományban skálaértékeket választani. Különösen igaz ez az ausztriai válaszadókra: ők majdnem fél skálaponttal jobban egyetértenek azzal az állítással, miszerint jövőjüket legszívesebben azon a településen képzelik el, amelyben jelenleg laknak. Amennyiben ugyanezeket az attitűdkérdéseket országok szerinti bontás helyett aszerint vizsgáljuk, hogy a válaszadók - akik maguk eleve olyanok köréből kerültek ki, akik maguk is aktív részesei a helyi közösségnek és közéletnek - részt vesznek-e az adott település közösségi életében formálisan is, érdekes eredményekre juthatunk. A formális részvétel a kutatásunk keretében úgy értelmezhető, hogy az adott "aktív" válaszadók a helyi politikai döntéshozás, vagy a helyi politikai adminisztráció munkatársai, vagy aktív tagsággal rendelkeznek elismert civilszervezetben. Az attitűdkérdések elemzésével világossá válik, hogy a turizmus fejlesztésének pozitív következményeivel kapcsolatban a helyi döntéshozásban és helyi civil életben formálisan résztvevők az átlagosnál is jóval kedvezőbb véleménnyel rendelkeznek: ezek a válaszadók (de közülük is főleg a helyi önkormányzati munkatársak) erőteljesebben ismerik fel és vallják, hogy a turizmusnak az eredményeiből részesülhet a teljes helyi társadalom.

Kutatási jelentésünk célja kettős volt. Egyrészt, fel szerettük volna tárni a szakirodalmi megállapítások alapján azokat a gazdasági-társadalmi átalakulási folyamatokat, amelyek meghatározták és meghatározzák gazdaságilag fejlődő és turisztikailag frekvenciáltabb térségeink lokális közösségeinek életét. A fő szempontunk annak feltérképezése volt, hogy a posztindusztriális gazdasági átalakuláshoz való társadalmi alkalmazkodás és sikeresség mennyiben terjedhet szét a teljes helyi társadalomra - ideértve azokat, akik a gazdasági átalakulásoknak nem a fő kedvezményezettjei. Másrészt, egy saját nemzetközi, nagymintás survey adatfelvétel segítségével azt is fel akartuk tárni, hogy a megnevezett térségekben

működő közösségi aktorok mennyiben ismerik fel a gazdasági fejlődésben rejlő közösségi lehetőségeket, illetve, mennyire várható közösségi részvételük a gazdasági sikerek társadalmisításával kapcsolatban.

